JUNAGAD GIRNAR GUIDE

જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીઓ.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

હરજીવનદાસ ન્યાલચંદ ભટ્ટ,
જુનાગઢ.

પ્રત ૧૦૦૦ આવૃત્તિ છઠ્ઠી.

સં. ૧૯૮૩ ના મહા સુદી ૫ સને ૧૯૨૭.

ધી ગુજરાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મગળદાસે
છાપ્યું પાંચકુવા—અમદાવાદ.

કીંમત ૦-૫-૦.

JUNAGAD GIRNAR GUIDE.

જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીઓ.

હરજીવનદાસ ન્યાલચંદ ભટ્ટ,

જુનાગઢ.

કીમત ૦-૫-૦.

ધી 'ગુજરાત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે
છાપ્યું: ઠે. પંચકુવા—અમદાવાદ.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
હરજીવનદાસ ન્યાલચંદ ભટ્ટ—જુનાગઢ.

[આવૃત્તિ છઠ્ઠી.]

સંવત ૧૯૭૯. પ્રત ૧૦૦૦ સને ૧૯૨૩.

પ્રસ્તાવના.

આ લઘુ પણ લોકોપયોગી પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ સં. ૧૯૭૦ માં કાઢવામાં આવી હતી અને તે પછી અનુક્રમે બે ત્રણ ચાર અને પાંચ એ પ્રમાણે આવૃત્તિઓ સુધારા વધારા સાથે પ્રસિદ્ધમાં મુકાઇ હતી અને તે ખલાસ થઇ જવાથી આ છઠ્ઠી આવૃત્તિ લોકોની માગણીથી બહાર પાડવામાં આવી છે.

પ્રથમની આવૃત્તિઓની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા મુજબ હિંદુસ્થાનના અંદર સૌરાષ્ટ્ર દેશ પૂર્વકાળથી ઘણોજ વિશ્વવિખ્યાત અને હિન્દુઓના દેવતાઇ સ્થળોવાળો ગણાયેલો છે. તેમાં આવેલો ગીરનાર પહાડ એ હિન્દુઓનું યાત્રાનું મોટું ધામ છે અને તે પાસે આવેલું પુરાણું જુનાગઢ શહેર છે આ બંને પુરાણું અને ધર્મસ્થળ હોવાથી ત્યાં દર સાલ લાખો યાત્રાળુ અને મુસાફર લોકો આવે છે. પણ તે લોકો આ દેશના અજાણ્યા હોઇને યાત્રાના નાના મોટા સ્થળો તેમજ ઇતિહાસીક પુરાણી જગ્યાઓ, રસ્તાઓ, પહાડ ઉપર જવા માટેના ડોળીના સરકારથી મુકરર કરેલા દરો, સરકાર ચોકીના દરો વીગેરે બાબતોથી માહીતગાર કરાવા માટેજ આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે.

જે ખરીદનારને એક ભોમીયાની ગરજ સારવા ઉપરાંત જુના સ્થળોના ટુંક ઇતિહાસથી વાકેફ કરે છે. આવા કારણને લઇને લોકોને માનીતું થઇ પડવાથીજ તેની આટલી ખપતી જારી છે અને તેજ તેની ઉપયોગીતાની ખાત્રી આપે છે.

ગુજરાતી ભાષા જાણુનાર શીવાય અન્ય ભાષા જાણુનાર પણુ ઘણુા લોકો અહીં આવવાથી તેઓ લોકોની માગણીથી હાલ તુરત બીજી આવૃત્તિ હિન્દી ભાષામાં બહાર પાડવામાં આવી છે. તેવીજ રીતે બીજી અન્ય મરાઠી, ઇંગ્રેજી વીગેરે ભાષામાં તેના ભાષાન્તર કરી છપાવવા કોશીષ થાય છે તે અનુકુળ સમયે બહાર મુકવામાં આવશે.

સં. ૧૯૭૬ મહા સુદ ૫
વસંત પંચમી.

પ્રકાશક
હરજીવનદાસ ન્યાલચંદ ભટ્ટ
જુનાગઢ.

જુનાગઢ ગીરનારનો ભોમીઓ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ભરતખંડના પશ્ચિમાદિ ભાગમાં કાઠીયાવાડ દ્વીપકલ્પ આવેલો છે. તે મધ્યેના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશ વિશે કવિઓએ પાંચ રત્નો કહેલાં છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

सौराष्ट्र पंच रत्नानी नदी नारी तुरंगमा ।
चतुर्थ सोमनाथं च पंचमं हरी दर्शन् ॥

(૧) નદી, (૨) નારી, (૩) ઘોડા, (૪) પ્રભાસપાટણ અને (૫) દ્વારકાં.

એઓ વખાણવા લાયક હોવાથી આ દેશ વિશ્વવિખ્યાત છે. તેમજ હિંદુઓના પ્રાચીન તીર્થો અને ગીરનાર પહાડથી પણ આ દેશ પ્રસિદ્ધીને પામેલો છે.

આ દેશનું પાટનગર જુનાગઢ તે તેના નામ પ્રમાણે ઘણી પુરાણું ઐતિહાસિક શહેર છે. જેની વસ્તી આશરે ૩૫૦૦૦ માણસની છે. તેને ફરતો કોટ છે. કુલ શહેરની લંબાઇ પુર્વ—પશ્ચિમ ૭૦.૧૩ તથા ઉત્તર રેખાંશ ૨૧.૧ ઉપર આવેલું છે.

શહેરની પુર્વાદિ બાજુએ "ગીરનાર પહાડ" અને ધારાગઢ નામનો બાગ આવેલાં છે.

શહેરની દક્ષિણાદી બાજુએ "શહેર પરૂં" અને દાતાર તરફ જવાનો રસ્તો છે.

પશ્ચિમાદ બાજુ તરફ રેલ્વે ટેશનઅને રેલ્વે લાઇન આવેલાં છે.

ઉત્તરાદી બાજુ તરફ ઇંદ્રેશ્વર મહાદેવ તરફ જવાનો રસ્તો અને શકરબાગ નામની સુપ્રસિદ્ધ બાગ આવેલી છે.

આ શહેર જુનું પુરાણીક હોઇન તેનાં નામો જુદાં જુદાં છે તે નીચે પ્રમાણે.

(૧) કરણકુબજ (૨) મણીપુર (૩) ચંદ્રકેતુપુર (૫) રૈવતપુર (૫) પૌરાનપુર (૬) દુગ (૭) જીર્ણદુર્ગ (૮) જીર્ણગઢ (૯) ગીરીનગર (૧૦) નગર (૧૧) પુર્વનગર (૧૨) જીર્ણપ્રાકાર (૧૩) યવનગઢ (૧૪) મુસ્તફાબાદ (૧૫) જુનાગઢ.

રાજકર્ત્તા.

આ રાજ્યના રાજા પ્રસિધ્ધ બાબી કુળના મુસલમાનો છે અને તે નવાબના નામથી ઓળખાય છે. હાલના નામદાર નવાબ સાહેબ શ્રી મોહબતખાનજી બહાદુરની રાજધાની આ શહેરમાં છે જેઓ ઘણા બાહોશ અને રાજ્યકાર્યમાં કુશળ હોવાથી તથા તેમના વજીરસાહેબ બહાઉદ્દીનભાઇ તથા નામદાર દીવાન સાહેબ જે નાગર કોમના રાણા કુટુંબના રા. રા. ત્રીભોવનરાય દુલેરાય રાણા છે તેઓની નીમણુક થવાથી અને તેઓ ન્યાઇ, ચપળ અને કાર્યકુશળતાવાળા હોવાથી આ રાજ્યની પ્રજાને ઘણો સંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે.

જુનાગઢ જંકશન છે. ત્યાં આગળ વેરાવલ બંદર, વીશાવદર, કુતીયાણા અને મુંબઇ વગેરેથી આવતી ટ્રેનો ભેલી થાય છે.

આ રેલ્વે સ્ટેટની-સરહદની-સ્ટેટની સ્વતંત્ર છે તેનો વહીવટ સ્ટેટ તરફથી કરવામાં આવે છે.

રેલ્વેના દ્વારીક સાહેબનો ઓફીસ સ્ટેશન ઉપરજ છે. સ્ટેશન ગામની લગોલગ આવેલું છે. વર્કશોપનું મકાન પણ ત્યાં આવેલું છે અને ત્યાં વર્કશોપનું શિક્ષણ પણ અભીલાષી લોકોને અપાય છે.

સ્ટેશન ઉપર પબ્લીક ગાર્ડનનો નાનો ચમન શહેરને શોભા આપતો પ્રથમ દર્શનીક નજરે આવે છે. સ્ટેશન ઉપર ગાડી, ટાંગા (ઘોડાગાડી) વીગેરે ભાડાતનાં પુરતાં સાધનો મળી શકે છે. મુસાફરો તેમજ યાત્રાળુ લોકોને ઉતરવા માટે પ્લાટોમાં વીશીઓ વીગેરેનાં સાધનો છે પરંતુ ઘણીજ સગવડતાવાળી હીંદુ કોમના ઉચ્ચ વર્ગને ઉતરવા માટે ગામની અંદર કનાવાવ નામની ઓળખાતી જગ્યા નજદીક મુંબઇના સુપ્રસિદ્ધ ભાટીયા ગૃહસ્થ શેઠ જીવરાજ દયાળની ધર્મશાળા સગ્રળી રીતે સોઇવાળી છે. બીજી ધર્મશાળાઓ જૈનની ઉપરકોટ ઉપર છે.

મુકરબો.

ગામમાં દાખલ થતાં મરહુમ નવાબ સાહેબ મોટા મહોબતખાનજીનો મુકરબો જોવા લાયક છે તે મકાન હીંદી ઉંચી કારીગરીથી ભરપુર હોઇને તેમજ મુસલમાની બાંધણીથી બંધાએલું હોઇ જુના બાદશાહોના મકાનોનું સ્મરણ કરાવે છે. તે નજદીક જુમામસ્જીદ અને મહોબત મદ્રેશાનાં મકાનો આવેલાં છે.

અદાલતો.

મુકરબાની સામી બાજુએ હાલના જમાનાનાને અનુસરતી હાલ બંધાએલી ન્યાયની કોર્ટો અને વરીષ્ટ કોર્ટો આવેલી છે. આ રસ્તો કાંઝરોડના નામથી ઓળખાય છે.

જનરલ હોસ્પીટલ.

આ હોસ્પીટલ રાજ તરફથી સાર્વજનીક હીતાર્થે બંધાએલી છે. અને તેમાં સઘળાને રાજ્ય તરફથી મફત દવા મળે છે તેમજ ગરીબ નીરાધાર સખ્ત બીમાર હોય તેમને ત્યાં રાખી સારી રીતે સારવાર અને માવજત સરકારી ખર્ચે રાખવામાં આવે છે. ખોરાક કપડાં વીગેરેનો બંદોબસ્ત પણ તેવા લોકોને ત્યાંથી કરી આપવામાં આવે છે હાલમાં આ હોસ્પીટલ રાજ્યને મોટે ખરચે નવીન બંધાયેલી છે.

જનાના હોસ્પીટલ.

દીંઝરોડના રસ્તા ઉપર જનરલ હોસ્પીટલની સામી બાજુએ સને (૧૯૧૩) માં આ હોસ્પીટલ નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ તખ્તનશીન થયાની યાદગીરી રૈયતના ફંડથી બાંધવામાં આવી છે, ત્યાં સ્ત્રીઓ માટે સારી સગવડતા સચવાય છે.

બહાદુરખાનજી હાઈસ્કુલ.

આ હાઇસ્કુલ મરહુમ નવાબ સાહેબ બહાદુરખાનજી " જી. સી. એસ. આઇ. " ના વખતમાં તેમના નામથી ઈંગ્રેજી કેળવણી આપવા માટે બંધાવવામાં આવી છે. હાલમાં પણ તેમાં ઈંગ્રેજી અભ્યાસ કરતા છોકરાઓ ભણે છે. મકાનમાં જમાનાને અનુસરતું સુશોભીત અને જોવા લાયક છે.

બહાદુરખાનજી લાયબ્રેરી.

આ મકાન હાઇસ્કુલની સામી બાજુએ આવેલું છે તે ઘણીજ સરસ ફેસનથી બંધાએલું છે અને જોવા લાયક છે તેના ઉપર કાચનું છાપરું બંધાવેલું છે તેથી વાંચનારને પ્રકાશ પુરો પડે છે.

બાજુમાં મ્યુનિસિપાલ લોકલબોર્ડ આવેલું છે અને તે ચોકમાં સીટી પોલીસ ઓફીસ છે.

પોષ્ટ અને ટેલીગ્રાફ ઓફીસ.

આ મકાન બહાદુરખાનજી લાયબ્રેરીની સામી બાજુએ આવેલું છે, અને ત્યાં તે ઓફીસને લગતું કામકાજ થાય છે. આ મકાન શહેરની મધ્યસ્થને લઈ ત્યાં લોકોની પુરતી સગવડતા સચવાય છે,

પંચ હાટડી.

આ એક જુનાગઢની મધ્યસ્થળે આવેલો આબરૂદાર મેહેલો છે. અને તેની આસપાસ ઘણે ભાગે ગ્રહસ્થોનાંજ મકાનો આવેલાં છે. અહિં ચોખી બ્રાહ્મણીઆ મીઠાઇ વેચનારાઓની દુકાનો છે.

વૈશ્નવી સંપ્રદાયની હવેલી.

પંચ હાટડીમાં થઇ હવેલી લેનનો રસ્તો ચાલે છે. ત્યાંથી થોડે દુર વલ્લભી સંપ્રદાયની હવેલી આવેલી છે. તે મહારાજાઓની માલેકીનો છે. તેના અંદર શ્રીદામોદરજી અને મદનમોહનજીની નીધ બીરાજે છે.

દીવાન ચોક.

આ એક જુનાગઢની બજારનો દીવાન ચોકના નામથી ઓળખાતો ચોક છે તે ચોક પ્રથમ છાંયા બજારના નામથી ઓળખાતો હતો. પરંતુ મરહુમ દીવાન સાહેબ રાવબહાદુર દેશાઇ હરીદાસ વિહારીદાસની નિમનોક આ રાજ્યમાં થઇ ત્યારે પોતાની ઓફીસનાં મકાન આંહિં બનાવ્યાથી આ ચોક દીવાનચોકના નામથી ઓળખાવા લાગ્યો.

આ ઓફીસમાં હાલ બાન્ય કન્યાશાળા કરવામાં આવી છે. અહિં કટલરી, હોજીયરી અને ગાંધી લોકોની દુકાનો આવેલી છે.

સૌરાષ્ટ્ર પોષ્ટ ઓફીસ.

દીવાનચોકના અંદર કન્યાશાળાના નિચેના ભાગમાં આ મકાન આવેલું છે. અહિં જનરલ પોષ્ટ ઓફીસની માફક આ રાજ્યના તમામ ગામોની અંદર આહંની ટીકીટ લગાડવાથી કાગળ પત્રો વિગેરે લઈ જવા લાવવાની સગવડતા રાખેલી છે.

સરકલ.

આ અધ ગોળાકારથી બંધાએલો ચોક છે તેની અંદર કાપડ-વાળા વિગેરેની દુકાનો આવેલી છે, ચોકની વચોવચ ઘડીઆલનો ટાવર બાંધવામાં આવ્યો છે ત્યાં આગળ થઇ દાણા મારકીટની અંદર જવાય છે. સામી બાજુએ આઇના મહેલ નામે ઓળખાતો મહેલ આવેલો છે તે જોવા લાયક છે.

માંડવી ચોક.

આ ચોક મોટી બજારના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં શહેરના નામાંકીત સરાફ અને કાપડવાળાની દુકાનો છે. વચોવચ કસ્ટમ ખાતાની ઓફીસ છે. ત્યાં આગળ જતા આવતા માલના જગાત ચુકાવવામાં આવે છે.

શાક મારકીટ.

માંડવી ચોકથી આગળ ચાલતાં આ મારકીટ બંધાએલી છે. આ જુની ફેશનની બંધાયેલી હોઇ હાલના જમાનાને અનુસરતી જણાતી નથી તેથી બહુ વખાણવા લાયક નથી. ત્યાં તમામ જાતનાં

લીલોતરી શાક તથા બહારના ભાગમાં લીલો મેવો ફ્રુટ વિગેરે મળે છે. તેના વેચનાર ઘણે ભાગે મુસલમાન લોકો છે.

જગમાલ ચોક.

આ મહોલો ઘણે ભાગે વણીક કોમની વસ્તીથી ભરપુર છે. ત્યાં આગળ દીગંબર અને શ્વેતાંબરી પંથના શ્રાવક લોકોના દેવાલયો આવેલાં છે. તેમના કારખાનાઓની પેઢીયોનાં મકાનો પણ ત્યાં આવેલાં છે. તેમજ શ્રાવક લોકોની ધર્મશાળાના મકાનો પણ ત્યાંજ છે તે ભાગમાં તે લોકોની દરેક જાતની પુરતી સગવડતા રહેલી છે. મકાન વિશાળ સ્વચ્છ અને સારાં છે.

ઉપર જણાવેલી શ્રાવક લોકોની ધર્મશાળાઓ શા. પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇ તથા બાબુની ધર્મશાળાના નામથી ઓળખાય છે. તે લોકની બંધાવેલી છે.

આ શ્વેતાંબરી દેવાલયની આદીશ્વરની પ્રતિષ્ઠા માનસંગ ભોજરાજ તરફથી સં. ૧૯૦૧ માં થએલી છે. તે દેરાસરમાં હાલમાં (૧૯૭૦) માં જનરલ હોસપીતાલના પાયાનું ખોદકામ કરતાં નીકળેલ નેમીનાથજી દાદાની મુરતીને પધરાવવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

જેલ.

સ્ટેશનથી પુર્વાદી બાજુના રસ્તા તરફ જતાં જેલરોડના નામનો રસ્તો છે તેના ઉપર સેંટ્રલ જેલનું મોટું મકાન આવેલું છે જેની

બાંધણી ખરેખર જોવા લાયક છે તેમાં ભોંયરાની કૃતી બહુ સારી રીતે બનાવેલી છે તેમાં શીક્ષાપાત્ર થએલા કેદીઓ પાસે વણાટ વિગેરેનું કામ શીખવવામાં આવે છે અને તે ઘણું સારૂં થાય છે.

નરસીંહ મહેતાનો ચોરો.

આગળ ચાલતાં જગપ્રસિદ્ધ નાગર હરીભક્ત નરસીંહ મહેતાનો ચોરો આવેલો છે તે તેમા પુર્વજોનાં મકાન હતાં તેમ કહેવાય છે. આ જગ્યા પુરાણી અને ખરેખર જોવા લાયક છે. ત્યાં પક્ષીઓને ચણ પડે છે. આ મકાન હાલ વડનગરા નાગરોની જ્ઞાતિની માલેકીનું છે. ત્યાં આગળ સરદ પુનેમને દીવસે રાસ રમાય છે.

હીમજાનું મંદીર.

આ મંદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાની સામી બાજુએ આવેલું છે. તેનો દેખાવ જોતાં તે ઘણા જુના વખતનું બંધાયેલું હોય તેવું પુરાણું માલમ પડે છે. દેરાનું દ્વાર પશ્ચીમાદી બાજુએ આવેલું છે. દેરામાં હીમજા માતાની મુરતી બીરાજે છે, આ સ્થળ ઝાલોરા નામે વણીક જ્ઞાતીની માલેકીનું છે અને તેને તે લોકો પોતાની કુળદેવી તરીકે માને છે તેમજ ઝાલોરા નામના બ્રાહ્મણ પણ તેમને વિશેષ માને છે, આ મકાનમાં ધર્મશાળા વીગેરેની સેઘ છે. દર સાલ ભાદરવા સુદી ૬ ના રોજ ઝાલોરા જ્ઞાતી તરફથી હવન કરવામાં આવે છે.

રામાનુરાજ મંદિર.

આ મદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાથી દક્ષણાદી બાજુએ આવેલુ છે. તેમાં શ્રી લક્ષ્મીનારાયણની મુર્તિ બીરાજે છે.

સુખનાથ મહાદેવનું મંદીર.

આ મંદીર નરસીંહ મહેતાના ચોરાથી પુર્વાદી બાજુએ આવેલું

છે અને તે ઘણું પુરાણું છે અને ત્યાં શ્રાવણ વદી ૬-૭-૮ ના દીવસોમાં મેળો ગામન માણસોનો ભરાય છે

બારા સૈયદ.

આ મકાનો મુકરબા આકૃતીથી બંધાએલાં છે. અને તેમાં મહમદ બેગડાના વખતમાં થએલ લડાઇમાં સૈયદ જાતીના બારે ભાઇઓ આ એક જગ્યાએ સૈયદ (મરણ) થઇ ગયાનું જણાવવામાં આવે છે તેની આહી બારે કબરો છે. તથા એક તેરમી કબર છે તે તેના નગારચીની કબર હોવાનું કહેવાય છે

માઇ ગઢેચી.

આ એક હીંદુ સતી સ્ત્રા હોવાનું કહેવાય છે. અને તે યવનના ભયથી સતીત્વપણાના ભંગનો વખત નજીક આવતાં યવન વશ થતાં પહેલાં જમીનમાં સમાઇ ગએલ છે. અને પોતાના પાલવના છેડાને યવન સ્પર્શ થતાં ટુકડો ઉડી જઇ ત્યાં રહી ગયાનું કહેવામાં આવે છે. તે ટુકડો અદ્યાપી પર્યંત ત્યાં જોવામાં આવે છે. તેના ઉપર મુકરબા ફેશનથી મકાન બંધાએલું છે.

ખાપરા કોઢીયાનાં ભોંયરાં.

આ ધારાનગર દરવાજાની નજદીક આવેલાં જમીનના પથરામાંથી કોતરી કાઢેલાં ભોંયરાંઓ છે તેના થાંભલા પગથી ચોક વીગેરેનું કામ જુના વખતની કારીગીરીનું ભાન કરાવે છે. આ ભોંયરાંઓ ખાપરા અને કોઢીયા નામના બે નામાંકીત ખબરદાર કુશળ ચોરોનાં મકાન હોવાનું કહેવાય છે આ લોકો ચોરી કરવામાં ઘણા પ્રવીણ હતા તે વીશેની ઘણી રસીલી જુની દંતકથાઓ કાઠીયાવાડમાં ઘણી કહેવામાં આવે છે.

નવદુર્ગા.

આ જગ્યામાં નવ માતાજીની મુર્તી બીરાજે છે. અને તે નવદુર્ગા નામથી ઓળખાય છે. સ્થાન ઉંચાણવાળી જગ્યામાં બંધાએલું છે. ત્યાં એક સુંદર વાવ છે તે સ્થાન જોતાં રમણીક જણાય છે.

ત્રવેણી (નદી.)

આ નદીના અંદર ત્રણ પ્રવાહ ત્રણ નદીના ભેળા થાય છે તેથી તે ત્રવેણીના નામથી ઓળખાય છે. અને તે હીંદીઓનું પવીત્ર સ્થળ છે. નદી ઉપર ઘાટ બંધાયેલ છે નદીના અંદર એક કુંડ છે. ઘાટ ઉપર શીવાલયોનાં દેવળ બંધાયેલ છે ત્યાં શ્રાવણ વદી ૧૩–૧૪ (પ્રાચી) ના બે દીવસોમાં શહેરના લોકોનો મેળો ભરાય છે.

જીવરાજ દયાળ ભાટીયાની ધર્મશાળા.

આ મકાન ત્રીવેણીને રસ્તેથી પાછા વળતાં ઉપરકોટના રસ્તા ઉપર જતાં માર્ગમાં આવે છે. પાસે કનાવાવ નામની વાવ છે. ઉંચ વરણના હીંદુઓને ઉતરવા માટે આ જગ્યા બાંધવામાં આવી છે. ઉતરનાર મુસાફરોને માટે સોઇ ઘણીજ સારી વખાણવા લાયક છે.

પ્રકરણ ૩ જું.

ઉપરકોટનો કીલ્લો.

શહેરની વચ્ચોવચ્ચ, જુના વખતનો બંધાએલો આ 'ઉપરકોટ' નામનો કીલ્લો આવેલો છે, કીલ્લાની અંદર જવાને પુર્વાદી અને પશ્ચીમાદી બાજુ એમ બે દરવાજા આવેલા છે. હાલમાં પુર્વાદી

બાજુનો દરવાજો બંધ રાખવામાં આવ્યો છે. પશ્ચીમાદી બાજુના દરવાજામાંથી આ કીલ્લાની અંદર દાખલ થવાય છે. દાખલ થવા માટે સરકારશ્રીની પરવાનગીની ચીઠી ચીફ રેવન્યુ ઓફીસેથી લેવાય છે. કીલ્લાને ફરતી ખાઇ છે. કીલ્લો જુનો અને જોવા લાયક છે. પુરાણું જુનાગઢ આ હતું એમ કહેવામાં આવે છે. ખોરાશાના શાહ કાળયવનના ભયથી મથુરાંથી નાશી આવેલા યાદવ કુળના રાજા ઉગ્રસેને આ કીલ્લો બંધાવ્યાનું કહેવામાં આવે છે. દરવાજાની અંદર પેસતાં શીલ્લાની અંદર કોતરી કાઢેલી મોટી હનુમાનજી તથા ગણપતીની મુરતી દ્રષ્ટીગોચર થાય છે. તે જોતાંજ ધારમીક હીંદુ રાજ્યનું સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાં આગળ પાણીની એક વાવ આવેલો છે. હાલ ત્યાં સરકારી સિપાઇઓનું થાણું રહે છે. આગળ ચાલતાં હાલના શહેરને પાણી પુરૂં પાડવા માટે ટાંકીઓ બાંધવામાં આવી છે. જેની અંદર ભવેશ્વર, ખોડીઆર અને ચામુદ્રીના તળાવનાં પાણી લાવવામાં આવે છે.

લોકોને મધ્યાનનો સમય જાણવા માટે હાલ બપોરનાં બાર બજે એક તોપનો અહાર કરવામાં આવે છે. અને તે ઊંચાણવાળી જગ્યા હોવાથી આખા શહેરમાં સંભળાય છે.

નવઘણ કુવો.

આ કુવો રાહ નવઘણના નામથી તેના વખતમાં બંધાયાનું કહેવામાં આવે છે. કુવો ઘણો મોટો અને વીશાળ છે. તેને ફરતું ભોંયરૂં કુવાની આસપાસ ગોળાકૃતિએ કોતરી કાઢી પગથીઆં બાંધી કુવાની અંદર જવાનો રસ્તો કાઢવામાં આવ્યો છે. આ કામ ખરેખર જોવા લાયક છે આ માર્ગની ખુબી એવી તો સરસ રીતે કરવામાં આવી છે

કે બસો પાંચસો માણુસો એકી હારે અનાર જવાર કરતાં પણ કશી હરકત પડતી નથી તેમજ તેમાં મોટાં બાકોરાં રાખવાથી જનાર માણુસોને પુરતો હવા ઉજાશ મળી શકે છે વળી વિશેષ ખુબી એ છે કે ઉપરથી જોનાર માણુસને અંદર જનાર માણુસોની જવા આવવાની કશી સમજ પડી શકતી નથી તેમજ અંદર જતાં માણુસોને થાક લાગે તો એક મોટો ચોક આવે છે ત્યાં આશરે સો માણુસો એકીહારે બેશી શકે એવો ચોક છે.

અડીચડી વાવ.

આ વાવ રાહ નવઘણુની અડીચડી નામની બે દાસીઓએ બંધાવ્યાનું કહેવામાં આવે છે વાવ ઘણી મોટી અને ઉંડી તેમજ જોવા લાયક છે. આ તથા નવઘણુ કુવાને માટે એવી કહેવત ચાલે છે કે

"અડીચડી વાવ ને નવઘણુ કુવો,
ન જુએ તે જીવતે મુઓ"

આ કહેવત અડીચડી વાવ અને નવઘણુ કુવાની ઉત્તમતાની ખુબીનું ભાન કરાવે છે.

તોપો.

આ કીલ્લાની અંદર બે મોટી તોપો આવેલી છે તે નીલમ અને કડાનારના નામથી ઓળખાય છે. તેના ઉપર ઉર્દુમાં તે તોપો બનાવનારના નામના લેખો છે

નીલમ તોપની લંબાઇ ૧૭ ફીટ અને પરીઘ ૭ાા ફીટ છે. કડાનારનું બીજું નામ ચુડાનાર છે તે તોપ ૧૩ ફીટ લાંબી છે, મલેકયાઝે ઇ. સ. ૧૫૨૫ માં જુનાગઢનો થાણુદાર હતો. તે ગુજરાતના સુબા બહાદુરશાહના હુકમથી તે તોપ દીવથી લાવ્યો હતો આ નીલમ તોપના ઉપર બનાવનારનું નામ મહમદ હમઝા છે.

જુમામશીદ.

આ કીલ્લાની વચોવચ આવેલી મોટી મસ્જીદ તે જુમામસ્જીદના નામથી ઓળખાય છે, આની અંદરના થાંભલા તથા મકાનની કારીગરી જેવાલાયક છે. મકાન પુરાણું અને ભવ્ય છે તેની અંદર પાણીનાં ટાંકા છે. ઉપર અગાશી છે તે ઉપરથી શહેરનો દેખાવ જોતાં બહુ રમણીય લાગે છે.

ભોંયરાં.

આ કીલ્લાની અંદર આવેલાં જમીનમાંના મકાનો ભોંયરાંરૂપે દેખાય છે. તે જમીનના પથરમાંથી કોરી કાઢેલાં છે. અંદરની કારીગરી જેવા લાયક છે.

આલમ છજુ.

આ કીલ્લાની પુર્વાદી બાજુએ આવેલું કોટની અંદર મુકાએલું આલમછજા નામનું છજું છે તેના ઉપર નાની બારી છે તે ધકા બારીના નામથી ઓળખાય છે. તેની નીચે કોટની ચીનાઇ ઘણી છે. નીચે ખાઇ છે. પહેલાં શીક્ષાપાત્ર લોકોને એ બારીએથી આલમછજા ઉપર ઉભો રાખી ધકો મારી ફેંકી દઇ દેહાંત દંડની શીક્ષા કરવામાં આવતી હતી એવું કહેવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

પાંજરા પોળ.

ઉપરકોટની બહાર નીકળતાં ડાબા હાથ તરફ ગીરનાર જતાં ગીરનારરોડના નામથી ઓળખાતી સડક ઉપર ઉપરકોટની નજદીક

ના ભાગમાં આ મકાન આવેલું છે. આ મકાન મહાજનની દેખરેખ અને માલેકીનું છે. મરહુમ નવાબશ્રી ૭ રસુલખાનજી જી. સી. એસ. આઇ. ની પરવાનગીથી લોટરી કાઢી બંધાવવામાં આવ્યું છે. મુંગા અશક્ત વીગેરે પ્રાણીઓ (પશુ પક્ષીઓ) ની સંભાળ લેવા તથા નીભાવવામાં આવે છે.

શ્રીરામચંદ્રજીનું મંદીર.

આ મંદીર પાંજરાપોળની સામી બાજુએ આવેલુ છે તેમાં રામચંદ્રજીની મુરતી બીરાજે છે મંદીર નીચે ખેરાતી ગામ છે. તેની ઉપજ આ મંદીરના ખર્ચમાં વપરાય છે. આ મંદીર સાધુ લોકોની માલીકીનું છે. તેની પાસે છીનાળવાવ નામની વાવ આવેલી છે.

ખાસ ચોક.

ઉપરકોટથી પાછા વળતાં જગમાલ ચોકમાં થઇ આ ખાસ ચોકના રસ્તા તરફ જવાય છે, આ ચોકની અંદર રસુલખાનજી જી. સી. એસ. આઇ. ના રાજ્યમહેલોનાં મકાનો આવેલાં છે. મરહુમ નવાબ સાહેબ રસુલખાનજીએ પોતાનો મહેલ મોટે ખર્ચે પોતાને માટે તયાર કરાવેલો છે હાલ તેમાં રાણીજી સાહેબનો નીવાસ છે.

મોટા દામોદરજીનું મંદીર.

ખાસ ચોકને રસ્તે થઇ દીવાન ચોકમાં થઇ ગાંધર્વ ફલીયાને રસ્તે જતાં આ મહેલમાં આ મંદીર આવેલું છે. તે ઘણા વખતનું વૈશ્નવી સંપ્રદાયનું જુનું મંદીર છે. તેની અંદર શ્રીદામોદરજીની મુરતી બીરાજે છે. નૃસીંહ મહેતાને હાર પહેરાવનાર આ મુરતી છે. મુરતી પુરાણી અને ચમત્કારીક છે. મુરતી નીચે " **महाराजा राहु उग्रसेन**

મહાપુજા એવો લેખ લખાએલો છે. યાદવ કુળના રાજા ઉગ્રસેને ઉપરકોટનો કીલ્લો બંધાવ્યાનું કહેવામાં આવે છે. તે પહેલાંની આ મુરતી હોવાનું આ લેખ ઉપરથી સાબીત થાય છે. પૂર્વેથી તેના પુજારો ગીરનારના જ્ઞાતીના બ્રાહ્મણો છે. હાલ પણ તે તેને માથે બીરાજે છે.

હાટકેશ્વર મહાદેવ.

આ વડનગરા નાગર જ્ઞાતીની માલીકીનું મંદીર છે. તેના અંદર હાટકેશ્વર મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. આ દેવાલયમાં કબુતરને ગામના લોકો તરફથી ચણુ નાંખવામાં આવે છે. સાધુસંતને ઉતરવા માટે ધર્મશાળા છે. અને તે લોકોને સદાવ્રત મળે છે.

પદ્માવતી.

આ મંદીર હાટકેશ્વરની સામી બાજુએ આવેલું માતાજીનું મંદીર છે. તેમાં માતાજીની મુરતી બીરાજે છે. જે પુરાણું હોય તેવું જણાય છે. જમીનમાંથી કોરી કાઢેલું આ મંદીર છે તે ઘણું જોવા લાયક છે. ત્યાં આગળ આસો સુદી ૧ થી આસો સુદી ૯ સુધી નવરાત્રીના દહાડામાં ગરબા ગવાય છે.

સ્વામીનારાયણનું મંદીર.

આ મંદીર હાટકેશ્વરથી પાછા વળતાં નાગરવાડાનાં સડક તરફ થઇ કાળવા ગેટ તરફ જતાં રસ્તામાં આવે છે. મંદીરનું મકાન અને મંદીર ઘણી સુંદર બાંધણીથી મોટું શુશોભીત બાંધવામાં આવ્યું છે તેના અંદર ત્રણ શીખરનાં ત્રણ દેવાલયો બંધાયેલાં છે. એકમાં રાધા રમણની મુરતી બીરાજે છે. બીજામાં દ્વારકાંનાથ અને ત્રીકમરાયની મુરતી બીરાજે છે. અને ત્રીજામાં રાધેશ્વર મહાદેવ

મુરતીઆન પાર્વતીજી સહીત બીરાજે છે. તે લોકોના સાધુસંતના ઉતારા વગેરેની તથા રહેવાની સોઇ સારી છે.

કાળવા ગેટ.

નાગરવાડાના રસ્તેથી આગળ ચાલતાં કાળાવાગેટ નામનો દરવાજો આવે છે તે આ દરવાજાની પાસેનો મહોલો વસ્તીથી ભરપુર છે. ત્યાં આગળ મોટો ચોક છે. તે ચોકના અંદર પાંચ મોટી સડકોના પાંચ રસ્તાઓ ભેળા થાય છે. ત્યાં આગળ પોલીસ ચ્યાટ છે. દીપડા વાવ નામની મોટી વાવ છે. આ વાવનું પાણી સુંદર હોવાથી આસપાસના મહેલાવાળા લોકો બહોળો ઉપયોગ કરે છે. ત્યાં આગળ રસુલખાનજી નાટકશાળા અને ગોદડવાળા બાવાનો અખેડો (જગ્યા) આવેલ છે. આ રસ્તેથી ગામબહાર પરાને રસ્તે જવાય છે. દરવાજા બહાર કાળવા નામની નદી ઉપર સ. ૧૮૮૪ માં ફરગ્યુસન નામનો પુલ બંધાયલો છે. ત્યાં આગળ એક ધર્મશાળા છે.

ભુતનાથ મહાદેવ.

આ મંદીર કોલેજની સડકની સામી બાજુ ઉપર આવેલું દેવાલય છે તેના અંદર ભુતનાથ મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. દેવાલયની પાસે આંબલી તથા આમ્ર વૃક્ષોની ઘટા હોવાથી સ્થળ ઘણું રમણીય લાગે છે. ગામથી થોડે દૂર હોવાથી સાંજે ફરવા જતાં ગામના ગૃહસ્થો સાંજને વખતે દર્શનાર્થે ત્યાં જાય છે. અને પરદેશી સાધુસંતને ત્યાં આશરો મળે છે.

સરસ્વતી માતાનું મંદીર.

આ મંદીર ભુતનાથની પાસે શીખરબંધી બંધાએલું દેવાલય છે તેમાં શ્રીમાતાજીની મુરતી બીરાજે છે. અહિં આશ્વિન સુદી

૬-૭-૮ ને દીવસે મોટો મેળો ભરાય છે. તેમાં માતાજીની સ્વારી (વરઘોડો) ચડે છે તેની પાસે સરસ્વતી નામનો કુંડ છે, તે હીંદુ ધાર્મીક બાંધણીથી બંધાએલો છે. આ કુંડ તથા દેવાલય નાગર ગ્નાતિના ગ્રહસ્થ દીવાન રણછોડજીનું બંધાવેલું છે.

પરીનું તલાવ.

આ રસ્તેથી આગળ ચાલતાં મોતીબાગ નામનો સુશોભીત સરકારી બાગ આવે છે. વૃક્ષરચના વીગેરેનું કામ જોવાલાયક છે. તેમાં થઇ પરીના તળાવ ઉપર જવાય છે. તળાવને ફરતી બાગ આવેલી છે. તળાવ ઉંડુ, વીશાળ અને ફરતું બાંધેલું છે. તેમાં પડછંદો ઘણો તીવ્ર પડે છે તેથી ત્યાં જોવા જનાર લોકો બુમ પાડી પડછંદાના અવાજથી આનંદ અને ગમત મેળવે છે.

શાહેરનું પરૂં.

આ પરાની અંદર બાબી નવાબ સાહેબ મહોબતખાનજીનો બંગલો જેને મહોબત મંઝીલ કહે છે, હજુર આસીસ્ટંટનો બંગલો હજુર ઓફીસ, પોલીસ સુપ્રી. સાહેબનો બંગલો, ચીફ ઈંજીનીયરનો બંગલો, ચીફ જયુડીશીઅલનો બંગલો તથા ન્યુગેષ્ટસ હાઉસ વીગેરે મકાનો આવેલાં છે. તથા પંચેશ્વર મહાદેવ અને આણુદેવશ્વર મહાદેવના દેવાલયો આવેલાં છે. પરાની હવા તથા શોભા જમાનાને અનુસરતી સારી છે. સડકોની બંને બાજુએ વૃક્ષોની હારો રાખી શોભામાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

ત્યાંથી પાછા ફરતાં કાળવા દરવાજા પાસેથી દાતાર રોડ તરફ જવાય છે.

રક્તપીતાલય હોસ્પીટલ.

કાળવા દરવાજેથી પુર્વાદી બાજુએ જતી સડકેથી દાતાર જવાય છે. આ રસ્તાને [1]જમીયલશાહનો ચીલો દાતાર રોડના નામથી ઓળખાય છે.

આગળ ચાલતાં રક્તપીતાલય હોસ્પીટલની સ્થાપના સં. ૧૮૯૪ માં રક્તપીતના રોગવાળાને અહિનાં હવાપાણી સારાં હોવાથી કરવામાં આવી છે.

આ હોસ્પીટલ જમીયલશાહના તળાવ ઉપર રાજ્યના ખર્ચે બંધાવેલી છે, અને તે નીભાવવામાં આવે છે. અહિં રક્તપીતવાળા દરદીયોની સારવાર ઘણી સારી રીતે કરવામાં આવે છે. તેમજ ગરીબ દરદીઓને કપડાં અને ખોરાક સ્ટેટ તરફથી પુરો પાડવામાં આવે છે. આવા દરદીઓ દાતારના સુવાલીયોના નામથી ઓળખાય છે.

નાના દાતાર.

રક્તપીતાલય હોસ્પીટલથી થોડે દુર જતાં નાના દાતારની જગ્યા આવે છે. ત્યાં મકાન બાંધેલું છે. મકાનની અંદર પીરની ધર્મશાળાઓ છે. પાણીનું પરબ છે. જતા આવતા લોકો આ જગ્યાએ વિશ્રામ લે છે. આગળ ચાલતાં મોટે દાતાર જવાનો રસ્તો છે, આ રસ્તો હેરીસન રોડના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં સારકુવા નામનો પ્રસીદ્ધ કુવો છે.

---

(૧) નોટ—જમીયલશાહ માટે એવું કહેવાય છે કે તે સીંધમાં આવેલ નગરઠઠ્ઠેથી અહિં રાહ મંડલિકના વખતમાં શાહે તેને મુસલમાની ધર્મ સ્થાપવા મોકલેલા હતા.

ત્યાંથી મોટાદાતારના પગથીયાં બાંધેલા છે. ત્યાંથી ઉપર ચડાય છે. આગળ ચાલતાં કોયલા વજીર અને શકરીયા કુઇ નામની માર્ગમાં કુઇ (ખાઇ) આવે છે તથા ચીથરીયા પીરની જગ્યા આવે છે ત્યાં સુંદર વાવ છે. આ રસ્તેથી ઠેઠ ટેકરી સુધી જવાય છે.

આ ટેકરી દાતારની ટેકરીના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં આગળ દાતારનું સ્થાનક છે. પાણીનાં ચરમાં છે (ટાંકી) આ જગ્યાએ લોક વર્ગના હીંદુ અને મુસલમાન લોકો ઘણે લાંબે દુરથી માનતાએ આવે છે. તારીખ ૧૦ મી રવેઉલના રોજ અહિં મોટો મેળો ભરાય છે જેમાં આશરે લગભગ એક હજાર માણુસની સંખ્યા થાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પરામાંથી પાછા ફરતાં ગામની અંદર દાખલ થઇ કડીયારોડને રસ્તે જતાં ભીડભંજન મહાદેવનું મંદીર આવે છે તેમાં ભીડભંજન મહાદેવની મુરતી છે. *વીશળવાવ નામની મોટી વાવ છે. તે ઉપર આ મકાન બંધાયેલુ છે. આ મહાદેવને મોઢ વણીક નામના વણીકો વિશેષ માને છે. પારેવાને ચણુ નાંખવાનું સ્થળ છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ગીરનાર રોડના નામથી ઓળખાતો મોટો રસ્તો આવે છે તે રસ્તા ઉપર જયાદોલતેશ્વર મહાદેવની જગ્યા અને ધર્મશાળાઓ આવેલી છે. તેની પાસે ગોધાવાવ નામની મોટી વાવ છે તેના ઉપર

* આ વાવ રાહખેંગારના સાળેજ વીશળદેવના નામથી બંધાએલી છે તેથી તેનું નામ વીશળવાવ રાખેલું છે.

રામચંદ્રજીનું મંદીર છે, ને તેમાં દામોદરજીની મુરતી બીરાજે છે. સાધુસંતને સારૂં સનમાન મળે છે. જગ્યા નીચે આજીવીકા સારી છે. જગ્યા સુંદર અને જોવાલાયક છે. થોડે નજદીક આગળ ચાલતાં સણાટવાવ નામની વાવ આવે છે તેની પાસે સત્યનારાયણનું મંદીર છે તેમાં સત્યનારાયણની મુરતી બીરાજે છે, સામી બાજુએ રામચંદ્રજીનું મંદીર છે તેના અંદર રામચંદ્રજીની મુરતી બીરાજે છે. અને તે જગ્યા રામ ઝરોખાના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં ગામનો ગીરનાર ગેટ નામનો દરવાજો આવેલો છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાઘેશ્વરી માતા તરફ જવાનો રસ્તો આવે છે.

વાઘેશ્વરી માતા.

આ જગ્યા ગામથી થોડે દુર ડુંગરમાં આવેલું માતાજીનું મંદીર છે ત્યાં વાઘેશ્વરી માતાજીની મુરતી વાઘ ઉપર બીરાજે છે. તેનું શીખરબંધ દેવળ છે. ગીરનાર રોડ ઉપરથી વાઘેશ્વરી માતા તરફ ડુંગરમાં જતો રસ્તો કાળા પથરથી બાંધેલો છે. દેવળની પાછળના ભાગમાં એક કુંડ છે. દેવળ પાસે એક વાવ છે. દેવળની અંદર ધર્મશાળાઓ છે. આ દેવળથી થોડે દુર ઉંચે ડુંગરમાં મોટી વાઘેશ્વરી માતાનું સ્થાનક છે. અહિંયાં આશ્વીન સુદી ૧ થી આશ્વીન સુદી ૯ સુધી મોટો મેળો ભરાય છે. આ જગ્યાની માલીકી સોની લોકોની નાતની છે.

લક્ષ્મણ ટેકરી.

વાઘેશ્વરી માતાના રસ્તાથી થોડે દુર આગળ ચાલતાં લક્ષ્મણ ટેકરી પર જવાનો રસ્તો આવે છે. આ રસ્તેથી લક્ષ્મણ ટેકરી ઉપર જવાય છે. આ એક ડુંગરની ટેકરી તે ઉપર ચડવાનો માર્ગ

સાધારણ છે થોડે દુર ચડયા બાદ એક સુંદર જગ્યા આવે છે. ત્યાં કુંડ છે રહેવાનું સ્થાન છે વૃક્ષની ઘટા છે ત્યાં બાવો રહે છે બીજા પણ કેટલાક ફળ ઝાડો છે ત્યાંથી ડુંગરની ટેકરી ઉપર જવાય છે. આ ટેકરીને લક્ષ્મણ ટેકરી કહેવામાં આવે છે અને ત્યાં લક્ષ્મણજીની ડેરી છે.

અશોકનો લેખ.

આ એક નામાંકીત ઐતિહાસીક જુની લીપીનો કાળા પથ્થરની મોટી શીલા ઉપર લખાયેલો એક લેખ છે. અશોક અને રૂદ્રદામા તેમજ ચંદ્રગુપ્તના વખતનો પુરાણો લખાએલો હોવાથી ઇતીહાસ ઉપર ઘણું અજવાળું પડે છે આ લેખનું પહેલું ભાષાંતર ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં કર્નલ ટોડે કર્યું હતું. ત્યારબાદ ઇ સ. ૧૮૩૭ માં રેવરન્ડ ડાકતર જે. વીલ્સને છાપી લઇ કલકત્તાના મી. જેમ્સ પ્રીન્સેવને નકલ મોકલાવી જેણે તેનો તરજુમો કર્યો તે પછી એચ. એમ. વીલ્સન ઇ બનોર્થ સીલેશન અને ડાકતર એચ. કર્નલ એઓએ ભાષાંતર કરેલાં છે. તેના ઉપર મકાન બાંધી સંરક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે.

અશોકના લેખની આજ્ઞાઓનું ભાષાન્તર.

૧ " આ [1]દેવવત્સળ, રાજા પ્રીયદર્શીની આજ્ઞા છે-પશુ વધ બીલકુલ બંધ રાખવો અને ખુશખુશીની-કોઇ પણ મિજલસ ભરવી નહીં; કારણ કે દેવવત્સળ રાજા પ્રીયદર્શી જણાવે છે કે આવી મિજલસોમાં ઘણાં પાપ રહ્યાં છે. ખરેખર એવી એકજ મંડળી છે,

---

૧ દેવોને પ્રિય.

જેને દેવવત્સળ રાજા પ્રીયદર્શીએ પસંદ કરેલી છે અને તે રાજા પ્રીયદર્શીની મહાન પાકશાળાની મીજલસ છે; પ્રતીદીન સદાચરણના કાર્ય અર્થે લાખો પશુને હલાલ કરવામાં આવે છે; પરંતુ હવે, જો કે આ ધાર્મિક આજ્ઞા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે તે એવી રીતે કે સદ્કાર્યાર્થે પશુવધ થઇ શકે અને આ પ્રમાણે રીવાજ ચાલે છે તો પણ તે રીવાજ દૃઢ નિશ્ચયાત્મક થએલો નથી તેથી એમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે કે આયંદે એઓને વધ નહીં કરવામાં આવે."

૨. "રાજા પ્રિયદર્શીના અખિલ રાજ્યમાં તેમજ પડોશીરાજ્યમાં એટલે કે ચોલ, પાંડય, સત્ય પુત્ર, કેરલ પુત્રના રાજ્યોમાં યુનાન દેશના રાજા "એન્ટાઇઓકસના તામ્રપર્ણી નામના રાજ્ય પર્યંત અને તેના પાડોશી રાજાઓના રાજ્ય પર્યન્ત વ્યાધિયુક્ત માણસ અને પશુઓની સંભાળ કરવાનો રીવાજ જે રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીને ચાલુ કર્યો છે તેનો અમલ સર્વત્ર કરવામાં આવ્યો છે; અને જે જે સ્થળે માણસ અને પશુને માટે ઉપયોગી, રોગનાશક, વનસ્પતિની તંગી હતી તે દરેક સ્થળે મોકલીને રોપાવી છે; અને જે જે સ્થળે મૂળીઆં અને મેવાની તંગાશ હતી તે સ્થળે મોકલીને તેમને રોપાવ્યાં છે; વળી તેણે માણસ અને પશુઓના ફાયદા માટે રસ્તા ઉપર કૂવા ખોદાવ્યા છે અને ઝાડ રોપાવ્યાં છે."

૩. "રાજા પ્રિયદર્શી નીચે મુજબ ફરમાવે છે:—જીતેલા દેશમાં મને પટ્ટાભિષેક થયાને ૧૨ વર્ષ થયાં હતાં ત્યારે મેં એમ આજ્ઞા કરી હતી કે—જે મારા કાયદામાં સંયુક્ત થયેલા હોય તે પછી મારી પોતાની પ્રજા હોય કે પરદેશી હોય તોપણ તેઓમાં નીતિની ફરજો

જેવી કે મા, બાપ, મિત્ર, બાળબચ્ચાં, સગાંવહાલાં, બ્રાહ્મણો અને શ્રવણો પ્રત્યે પોતાની ફરજનો અમલ કરવાને દરેક પાંચ વર્ષે પ્રાયશ્ચિત કરવું. ઉદારતા સારી છે; જીવતા પ્રાણીઓને ઇજા નહીં કરવી એ સારૂં છે, ઉડાઉપણું, અને પરનિંદાથી વિરકત રહેવું એ સારૂં છે. મંડળી પોતેજ ખુલાસો કરીને અને દાખલો બતાવીને અહીં-યાં દર્શાવેલાં સદાચરણનો ધર્મનિષ્ટ માણસને બોધ કરશે. ”

૪. “ ગત કાળમાં ઘણાં સૈકા થયાં પ્રાણીઓની જીંદગાની ઉપર હુમલો કરવો, પ્રાણીઓને દુઃખ દેવું, બ્રાહ્મણો અને શ્રવણોને માન નહીં આપવું એ રીવાજ વધી પડયો છે. પણ હવે જ્યારે રાજા દેવ-વત્સળ પ્રિયદર્શી ધાર્મિકપણું ચલાવે છે ત્યારે તેનું નગારૂં ધાર્મિક માણસોને આમંત્રણરૂપ થયું છે; હાલમાં દેવના રથના, સ્વર્ગિય હસ્તિના, અને અગ્નિના ગોળાના દેખાવો તથા આકાશમાં બીજાં દુશ્ચિ-ન્હો આગળ ઘણા સૈકા સુધી નહીં દેખાએલાં એવાં નજરે પડે છે. હવે ધાર્મિકપણાથી વર્તવા બાબતમાં રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીના બોધથી પ્રાણીઓના જીવનું રક્ષણ કરવું, પ્રાણિઓ પ્રત્યે દયાથી વર્તવું. સગાંવહાલાનું માન જાળવવું, સાધુ બ્રાહ્મણનો સત્કાર કરવો; મા બાપ અને વડીલની આજ્ઞા પાળવી, એનો પ્રચાર વધ્યો છે. આ અને ઘણી જાતના સદાચારના પ્રચારની હજી વૃદ્ધિ કરશે તેમજ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીના પુત્ર, પૌત્ર, અને પર પૌત્ર, સદા-ચારના સુધારાની વૃદ્ધિ કરાવશે; સૃષ્ટિનો પ્રલય થતાં સુધી સદાચાર અને નીતિમાં દઢ ઉભા રહીને તેઓ સદાચારનો બોધ કરશે; સદાચા-રનો બોધ કરવો એ ખરેખર ઘણું ઉમદા કામ છે અને જે અનાતિવાન હોય છે તેના તરફથી સદાચરણમાં ચાલવાની આશા બાંધી શકાતી

નથી. તેટલા સારૂ આવી બાબતમાં ઘટાડો નહીં પણ વધારો સારો છે; એવી મતલબથીજ આ લખવામાં આવેલ છે; તેથી વૃદ્ધિ કરવાને અંતઃકરણપૂર્વક એઓએ ધ્યાન આપવું અને તેનો ઘટાડો કરવાને નેમ ન રાખવી. રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીને આ પોતાના પટ્ટાભિષેક પછી બારમે વર્ષે લખાવેલી છે. '[૧]

૫. "દેવવત્સળ રાજા પ્રિયદર્શિન આ પ્રમાણે જાહેર કરે છેઃ— સદાચારથી વર્તવું દુર્લભ છે માટે મારે, મારા પુત્રોએ, અને મારા પરપૌત્રોએ ઘણો ફાયદો કરવો, અને દરેક યુગમાં મારી ઓલાદે તેને અનુસરીને ચાલવું તેથી જેઓ તેમની નકલ કરશે તે સુખ ભોગવશે. અને જેઓ તે રસ્તો છોડી દેશે તેઓ દુઃખ પામશે. દુરાચરણ કરવો સહેલો છે, તેટલા માટે મને પટ્ટાભિષેક કર્યાના છેલ્લા વર્ષમાં સદાચરણની વૃદ્ધિ અર્થે અને સદાચાર્યના સુખ અર્થે " કર્મબોધ, " " ગંધાર, " " રાશત્રિક, " " પિતેનિક, " દેશના લોકો ઉપર સઘળા ધર્મના લોકોના સદાચરણના નિયંત થવા માટે મેં ધર્મ-મહામંત્ર એટલે સદાચાર ખાતાના મોટા અમલદારો નીમ્યા છે. બિનહરકને, સુશિળના સુખ અર્થે, યોદ્ધાઓ બ્રાહ્મણો, ભિક્ષુકો, નિરાશ્રિત, વીગેરેમાં તેઓનો પ્રચાર કરવામાં આવશે. જેથી ધાર્મિક બોધકોએ પવિત્ર જ્ઞાનના સાધનથી જેમને બાંધેલા છે તેઓ બંધન મુક્ત થાય, તથા જેમનો નિગ્રહ કરેલો છે તેઓ છૂટા થાય; તે અમલદારોએ મારા ભાઇ અને બહેનના કિલ્લા તથા શહેરોમાં જવું તેમજ જ્યાં મારા કોઇ વહાલાં રહેતા હોય ત્યાં પણ જવું; અને સદાચાર ખાતાના કારભારીઓ, એટલે જેઓને સદાચરણની

૧. આ અને છઠ્ઠી આજ્ઞા ડાકતર કર્નના તરજુમા ઉપરથી લખેલી છે.

નિશ્ચેઆના રાખવા 'સારૂ નિમ્યા છે, તેઓએ જ્યાં જ્યાં સદાચારનો કાયદો સ્થપાય ત્યાં ત્યાં ધારમીક અને સદ્ગુણીને ઉત્તેજન આપવું. આ મતલબથી તે આજ્ઞા લખવામાં આવી છે અને લોકોએ તે પાળવી."[1]

૬. " રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિ આ પ્રમાણે કહે છેઃ— ગતકાળમાં લોકોનું હિત જાળવવું અને અમલદારોએ તે ઉપર નિષેબાની રાખવી તેમાંથી એકે વિષે દરકાર કરી નથી; તેટલા સારૂ તેવી જાતની સંભાળ હું લઉં છું. જેટલો વખત થયાં હું રાજ્ય કરૂં છું તે દરમીયાન દરેક સ્થળે સ્ત્રીઓ ઉપર, દેવાર્પિત જગો ઉપર, મુસાફરી કરતા જાત્રાળુ ઉપર, વેપારીઓ ઉપર, (અથવા વેપારી મારકીટો ઉપર) અને વિહાર ભૂમીપર તપાસ રાખનારાઓને મેં મારા લોકોનું હિત સાચવવા નીમ્યા છે, અને સઘળી બાબતમાં હું મારા લોકના હિતની વૃદ્ધિ કરૂં છું;[2] અને જે જે હું જાહેર કરૂં અગર જે જે મહામંત્ર જાહેર કરે તે રાજ્ય સભા રૂબરૂ ચુકાદા માટે મુકવામાં આવશે, આ પ્રમાણે તેના ખબર મને કરવામાં આવશે. આવો મેં દરેક સ્થળે અને દરેક જગ્યોએ કરેલો છે, કારણ કે દુનિયાદારીનું કામ ચલાવવામાં મને સંતોષ ઉપજતો નથી; અખિલ સૃષ્ટિની આબાદી કરવી એ ઘણો લાયક ઉદ્યમ છે. સઘળાં પ્રાણિઓ પ્રત્યે નિર્દોષ થવું, આ લોકમાં તેમને સુખી કરવાં, અને

---

૧. ડાકતર કર્ને આ પૂનરાવલોકન કરી સુધાર્યું નથી. ઉપલું પ્રોફેસર વિલ્સનનું ભાષાંતર છે તેમાં ત્યાર પછીના ભાસ્યકારોએ થોડો ઘણો સુધારો વધારો કર્યો છે.

અહિંથી સુધી ડાક્તર કર્નનું ભાષાંતર છે.

પરલોક (સ્વર્ગ) મેળવવાને શકિતમાન કરવાં એ મારો અખિલ ઉદ્દેશથી આ સદાચારની આજ્ઞા લખેલી છેઃ—તે લાંબો વખત નભી પ્રયત્ન છે. આ રહો. અને મારા પુત્રો, પણ મારી પાછળ સાર્વજનિક કલ્યાણ માટે મહેનત કરો, પણ આ અતિશ્રમ વગર બનવું મુશ્કેલ છે."[1]

૭. "દેવવત્સળ, રાજા પ્રિયદર્શિન હુકમ કરે છે કે-દરેક સ્થળે સઘળા સંપ્રદાયના સાધુઓએ સલાહ શાંતિથી વર્તવું. જે નિયમો પોતે પોતાની જાતની બાબતમાં પાળતા હોય તે તથા આત્માની શુદ્ધતા વિશે તેઓ સઘળાં બહોળું કરે છે; પણ લોકોને જુદા જુદા મતને જુદી જુદી અભિરૂચી હોય છે, તો પણ સાધુઓ પોતે જે માગે છે તે બધુ અથવા તેમાંનો કાંઇ ભાગ તેઓને મળે છે. એવું છતાં પણ જેને મોટી ભીક્ષા મળતી નથી તેઓએ પણ પોતાના મનોવિકાર અધિપત્ય, મનની શુદ્ધિ તથા કાળ ચાલે એવી દ્રઢ ભકિત અને જ્ઞાન સંપાદન કરવાં એ સારૂં છે."

૮. "ગત કાળમાં રાજાઓ મોજશોખને માટે મુસાફરી કરતાઃ મૃગીયા ખેલ અને આવા બીજા વિનોદોનો પ્રચાર હતો. પણ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિને પોતાનો પટ્ટાભિષેક થયા પછી વર્ષ ખરૂં પુરાણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેટલા માટે તે સદાચારના રસ્તામાં ચાલવા મંડયો, તે આ રીતે કે બ્રાહ્મણ અને સાધુઓને પોતાને ઘરે બોલાવી તે દાન આપે છે અને વડિલોને પોતાને ઘરે બોલાવી તે ભેટ આપે છે, શહેર અને દેશનિ વસ્તીની મુલાકાત લે છે તથા સદાચરણનો બોધ કરે છે, અને તેનું સંશોધન કરે છે. રાજા દેવ-

---

૧. આ બ્નોર્ફના ભાષાંતર ઉપરથી લીધેલું છે.

વત્સળ પ્રિયદર્શિએ સન્માર્ગ સ્વિકાર્યો ત્યારથી અત્યાર સુધી આ તેણે મોટામાં મોટી મોજમઝા માની છે."[1]

૯. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શીન આ પ્રમાણે કહે છે; તે સત્ય વાત છે કે માણુસો વ્યાધિ વખતે, સગાઇ વખતે, લગ્ન વખતે, સંતતિની પ્રાપ્તિ વખતે અગર તો ઘરેથી નિકળતી વખતે શુભ મુહુર્ત જુએ છે, અને ત્યાર પછી સઘળાં કાર્ય કરે છે આ અને બીજે પ્રસંગે માણુસો સઘળી એવી બાબતો કરે છે કે જેથી પોતે ઉન્નતિમાં આવશે, એમ તેઓ ધારે છે. પણુ જે કોઇ વિધવિધ નકામી અને નિરઉપયોગી બાબતો કરે છે તે મોટો મુર્ખ છે. તોપણુ આમ કરવાથી પણુ જેથી તે માણુસ ઉન્નતિ થાય તેવી બાબત કરવાની જરૂરીયાત તો મટતીજ નથી; પરંતુ જે બાબત કહી તે કરવી કાંઇ કામની નથી. પરંતુ ખરી ભકિત બહુ કામની છે. આમાં શેવકો તથા તાબેદારોની સાથે યોગ્ય વર્તણુક ચલાવવી, વડીલો તથા સ્વામિઓનો નિષ્કપટ સત્કાર કરવો, જીવતાં પ્રાણિઓ તરફ નિષ્કપટ આત્મસંયમ રાખવો, અને બ્રાહ્મણુ તથા સાધુઓ તરફ નિષ્કપટ પરોપકાર બુદ્ધિ રાખવી. આ અને આવાં બીજાં કામો એ ખરી ભકિત કહેવાય. દરેક માણુસે બીજા પ્રત્યે ઉપર મુજબ વર્તણુંક ચલાવવી, પછી તે પીતા હોય કે પુત્ર, ભાઇ હોય કે ધણી હોય; આ ઉમદા બાબત છે; આથી પોતાનો ભાગ્યોદય થશે એમ માની જ્યાં સુધી પોતાનો હેતુ સંપૂર્ણ બર આવે ત્યાં

---

૧ આ અને હવે પછીની ચાર આજ્ઞાઓ ડાક્તર કર્નના ભાષાંતર ઉપરથી લીધેલી છે.

સુધી એક માણસે તે કર્યા કરવું. આપણે હમણાંજ "નિષ્કપટ પરોપકાર બુદ્ધિ" વિશે કહી ગયા; હવે સદ્ ભક્તિમાંથી, જેવી પરોપકાર બુદ્ધિ અને જેવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને મુકાબલે બીજી કોઇ પરોપકાર બુદ્ધિ તેમજ પ્રેમ આવી શકતો નથી, કોઇ પણ સજ્જન મિત્રે, સગાંએ, અગર સોબતીએ, દરેક પ્રસંગ આવે ત્યારે આ વાત બીજાના મન ઉપર એમ બતાવીને ઠસાવવી કે આ આપણું કર્તવ્ય કર્મ, આમ કરવું એજ ઉચિત છે. આ સઘળી બાબતો કરવાથી માણસો સ્વર્ગમાં જવાને પાત્ર થાય છે; તેટલા માટે જેણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તેણે બીજી બાબતો પહેલાં પોતાની આ ફરજ અદા કરવી.

૧૦. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદાશન એમ નથી માનતો કે વર્તમાનકાળમાં અને પછીથી જો મારી પ્રજા સદાચરણના બોધનું અનુસરણ કરે નહીં અને તે સદાચાર ખરી રીતે પાળે નહીં તો એકલી વિખ્યાતી અને મોટી પ્રસિદ્ધિથી મને બહુ લાભ મળે. પહેલી જણાવેલી બાબત કરીનેજ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન વિખ્યાતી અને પ્રસિદ્ધિની અપેક્ષા રાખે છે. તેટલા માટેજ રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન આગ્રહપૂર્વક જેને માટે પ્રયત્ન કરે છે તે પરલોકને માટે છે. જેથી તે તદ્દન અને બિલકુલ નિષ્કલંક થાય. હવે કલંક એ પાપની બરાબરજ છે. પરંતુ દરેક વસ્તુનો ભોગ આપીને શક્તિનો બહુ શ્રમ કર્યા વગર કોઇ પણ માણસથી આ બનવું મુશ્કેલ છે-પછી તે નીચી પાયરીનો માણસ હોય કે ઉંચીનો. પરંતુ ઉંચી પાયરીના માણસને તો ખરેખર આ ઘણું મુશ્કેલ છે."

૧૧. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન આ પ્રમાણે કહે છેઃ—સદ્-

ભક્તિ, સદ્ ગોષ્ટિ, ઉદારતા સહ્ સંબંધ, ના જેવી કોઇ ભક્તિ નથી. તેમાં સેવકો અને તાબાના માણુસો સાથે યોગ્ય વર્તણૂક ચલાવવી તેનો, મા બાપની નીખાલસપણાથી આજ્ઞા પાળવી તેનો, મિત્રો ઓળખાણુવાળાં માણુસો, બ્રાહ્મણો, અને સાધુઓ પ્રત્યે પરોપકારબુદ્ધિ રાખવી તેનો તથા પ્રાણિના જીવનું રક્ષણુ કરવું તેનો, સમાવેશ થાય છે. પીતા, પુત્ર, બંધુ, મિત્ર, ઓળખાણુનાં માણુસો, સંબંધીઓ અને પાડોશીઓએ પણુ આ કરવું. એ કર્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે તે સારૂ છે; આ પ્રમાણે માણુસોએ વર્ત્તવું જોઇએ. જે આ પ્રમાણે વર્તે છે તે આ લોકને પોતાના મિત્ર રૂપ કરે છે અને પરલોકમાં પોતાની સદ્ ભક્તિથી અવિનાશી ફળ મેળવે છે."

૧૨. રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન સઘળા સંપ્રદાય તથા પંથના સાધુઓનો તથા સઘળા પંક્તિનાં કુટુંબોના વડીલોનો સત્કાર કરે છે, અને તે સત્કાર પ્રેમદાન, અને સઘળી જાતનાં સત્કારના ચિન્હોથી સત્કાર કરે છે. ખરેખર દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન પ્રેમ-દાન અથવા સત્કારના ચિન્હોને જેટલાં કિમતી ગણે છે તેના કરતાં આ બાબતને તે વધારે કિમતી ગણે છે, એટલે કે જે બાબત કરવાથી સઘળા સંપ્રદાયની પ્રસિદ્ધિ અને અતર્ગત માન્યતામાં વૃદ્ધિ થાય એવી બાબત હવે અંતર્ગત માન્યતાની વૃદ્ધિ ઘણે પ્રકારે થઇ શકે, પરંતુ તેનું મુળ મંડાણુ હદ મર્યાદામાં રહીને પુખ્ત વિચાર કરીને બોલવામાં રહેલું છે, આથી કોઇ પણુ માણુસે પોતાના સંપ્રદાયની સ્તુતિ કરવી નહી-બીજા સંપ્રદાયને વખોડવો નહીં. અથવા અયોગ્ય પ્રસંગે તેનો તિરસ્કાર કરવો નહીં; (પણુ) સઘળે પ્રસંગે તેને માન આપવું. એક માણુસ

પોતાથી જુદા સંપ્રદાયના માણસને કાંઇ ફાયદો કરે. પછી તે ભલે તે હેતુથી કરે. તોપણ તેથી તેના પોતાના પંથને લાભ થાય છે અને બીજા સંપ્રદાયને પણ ફાયદો થાય છે; એથી ઉલટી રીતે વર્તવાથી માણસ પોતાના સંપ્રદાયને જફા લગાડે છે, અને બીજા સંપ્રદાયને નાખુશ કરે છે. દરેક જણ જે પોતાના પંથની તારીફ કરે છે તે કદાચ પોતાના પંથ પ્રત્યે પોતાના પ્રેમને લીધે તેનો મહિમા વધારવા સારૂ આ બધુ કરે છે. છતાં પણ આમ કરવાથી તેના પોતાના પંથને તે ઘણી જફા લગાડે છે. તેટલા માટે એક રાગ રાખવો એ ઉત્તમ વાત છે, જેથી સઘળા એક બીજાના ધર્મને જાણે અને તેનું યથેચ્છ શ્રવણ કરે. કારણ કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિનની એવી ઇચ્છા છે કે સઘળા પંથના માણસોને સારૂં શિક્ષણ મળે, અને પરોપકાર શીળતાના મતને સ્વિકારે. અને જેઓનું વલણ તે સઘળી બાબતો કરવા તરફ હોય તેઓને એમ ખાત્રી આપવી કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિન પ્રેમ-દાન અને સત્કાર-ચિન્હને તે જેટલાં કિમતી ગણે છે તેના કરતાં સઘળા સંપ્રદાયની પ્રસિદ્ધિ અને અંતર્ગત માન્યતાની વૃદ્ધિ થાય તેને તે વધારે કિમતી ગણે છે. આ મતલબથી તેણે ન્યાયના કામ ઉપર કોટવાળો સ્ત્રીઓ ઉપર નિગેહબાની રાખવાને માજીસ્ટ્રેટો, સરભરા ખાતાના ઉપરીઓ, વિગેરે નીમ્યા છે અને તેનું પરિણામ એ થયું છે કે દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિનનો પંથ આબાદ થયો છે અને સદાચરણને પુર્ણ દમામ સમીત તે બહાર પાડે છે.

૧૩. * * * * જેની સમાન વૃત્તિ તથા તે હેતુ (પાર પાડવા) તરફ જેનો પરીશ્રમ તથા અતિશય ચાપલ્ય, તથા ડહાપણ ભરેલી વર્તણુંક, * * * * * પછીથી કલીંગા પ્રાંતમાં દબ્બથી

ન મેળવી શકાય એવું. * * * * * ધર્મનો લોપા મનુષ્યવધ અને મૃત્યુ, તથા મનુષ્ય જાતીનો નીરંકુશ અનાચાર (થઇ ગયો હતો): એવા સમયમાં દેવાનામ પ્રીયના અમુલ્ય નીતિ વચનો જેમાં જ્ઞાન તથા શાસ્ત્રનું તત્ત્વ સમાએલું છે તેનો ઉદય થયો, માતૃ તથા પિતૃની મર્યાદાશીળ સેવા; ધર્મગુરૂની મર્યાદાશીળ સેવા; મિત્ર તથા બાળક પ્રત્યે પ્રેમ, સગાં સંબંધીને તથા ચાકરોને (બ્રાહ્મણ શ્રવણ ઇત્યાદીને) દાન આપવાથી ભવની પીડા ટળી જાય છે; તદ્ઉપરાંત આવી બાબતમાં સતત ઉદ્યોગ કરવો એજ કીર્તિ છે. પાખંડ ધર્મ પાળનારો એવો કોઇ સમુહ નથી કે તેમાં જીવતા જીવને ઇજા નહીં કરવા બાબત તથા તેમને સંતુષ્ટ રાખવા બાબત દેવાનામ પ્રીયના જેવાં ફરમાનો છે તેવા સ્તોત્ય, હિતકારી તેમજ અતી ઉદાર ફરમાનો હોય, તેમજ તેની જેવી દયાયુક્ત પદ્ધતી હોય, * * * * અને વળી યુનાન દેશના રાજાઓ, જેનઃથી મીસર દેશના રાજાઓ, ટોળમીઓ એન્ટીગોનો, માગા * * * * પરંતુ આ દેશમાં અને પરદેશમાં જ્યાં જ્યાં દેવાનામ પ્રીયના ધર્મ સંબંધી કાનુન જાય છે ત્યાં ત્યાં ધર્માન્તર કરાવે છે. અર્થાત પોતાના મતમાં મેળવી લે છે; * * * * વિજય વિવિધ પ્રકારના છેઃ પરંતુ ખુશનુમા મનોવૃત્તિમાંથી ઉત્પન્ન થતી ખુશાલી જે વિજયથી મળે છે તે જાતે ખુશાલીરૂપ થઇ પડે છે; સદ્ગુણનો વિજય સુખ છે; સુખના વિજયને કોઇ પરાજીત કરી શકતું નથી; જેમાં વિશેષ કરીને સુખની પ્રતિતી રહેલી છેઃ—આવા વિજયની આ લોકની વસ્તુમાં અને પરલોકની વસ્તુમાં અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.

૧૪. "રાજા દેવવત્સળ પ્રિયદર્શિને આ સદાચરણની આજ્ઞા એક ઠેકાણે સંક્ષિપ્તમાં, બીજે ઠેકાણે થોડા વિસ્તારમાં, અને ત્રીજે

કેમકે સંપુર્ણ વિસ્તારમાં લખાવેલી છે જેથી દરેક સ્થળે તેનો સંપુર્ણ અમલ થતો હોય એમ જણાતું નથી; કારણ કે રાજ્ય મોટું અને જે મેં લખાવેલું છે એ ઘણું છે, જુદી જુદી બાબતમાં એક બીજા સાથે સંબંધ હોવાથી ઘણે ઠેકાણે પુનરોક્તિ પણ થયેલી છે જેથી લોકો તે રીતે મરજીપૂર્વક તે બાબતો ગૃહણ કરે.

રાધાડેરી.

ચોકી પાસે સુવર્ણરેખા નદીમાં રાધાડેરી નામનું મંદીર છે, મંદીર શીખરબંધ બાંધેલું છે પાસે એક પાણીનો નાનો કુન્ડો છે. અહિં વડનગરા નાગર કોમની અવીવાહીત કુમારીકાઓ લગ્ન સાલમાં આગર નહાય છે. તેમજ પંચતીર્થી કરવા જનાર લોકો પણ અહિં પ્રથમ નહાય છે.

મુચકંદ મહાદેવ.

આગળ ચાલતાં થોડે દુર જગન્નાથજીનું દેવળ આવે છે. ત્યાંથી સુવર્ણરેખા નદીમાંથી સામીબાજુએ ડુંગરમાં જતાં મુચકંદ મહાદેવનું દેવળ આવેલું છે. આ દેવળ પુરાણું છે. ત્યાં એક નાની ગુફા છે. તેમાં મહાદેવની મુરતી બીરાજે છે. સતયુગમાં માનધતાં રાજાનો પુત્ર મુચકંદ હજાર વર્ષ સુધી લડાઇ કરી દૈત્યોને મારી પછી દેવતાઓના વરદાનથી રેવતાચળની ગુફામાં જઇ મુચકંદ સુઇ રહ્યો હતો, દ્વારપરમાં યાદવોએ પોતાના ગોર ગર્ગઋષિની નપુંસક શબ્દ વાપરી મશ્કરી કરી તેથી ગર્ગઋષિએ શંકરની તપશ્ચર્યા કરી યાદવકુળનો નાશ કરવા પુત્ર માટે વરદાન માગતાં તેને કાળયવન નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે નારદની ઉશ્કેરણીથી મથુરામાં શ્રીકૃષ્ણ ઉપર ચડાઇ કરતાં કૃષ્ણ કાળયવનના ભયથી અહિં નાશી આવતાં વરદાન મેળવી સુતેલા મુચકંદ રાજાની બાજુએ છુપાઇ

જેને વસે આવેલો કાળયવન મુચકુંદને શ્રીકૃષ્ણ જાણી લાતના પ્રહારથી જાગ્રત કરતાં મુચકુંદે ક્રોધ દ્રષ્ટિથી તેની સામું જોયું તેથી તે બળવા લાગ્યો. મુચકુંદે શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતી કરી કાળયવનને વરદાન આપવા વીનવતાં શ્રીકૃષ્ણે તેને વરદાન આપ્યું કે તેને હીન્દુ મુસલમાન બંને લોકો માનશે એવું વરદાન આપ્યું (હાલ તે દાતારના નામથી મનાય છે.

શ્રી દામોદરજી કુંડ.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં દામોદરજી કુંડ આવે છે. આ કુંડને ઘાટ બાંધેલો છે તે ૨૭૫ ફીટ લાંબો અને ૫૦ ફીટ પહોળો છે. આ હિંદુઓનું મોટું તીર્થ છે. સ્થળ ઘણું રમણીક છે. અહિં દરવર્ષે હજારો યાત્રાળુ પરદેશથી આવી નાહી પવીત્ર થાય છે. (પાપથી મુક્ત) આ કુંડ ઉપર ભીમઅગીયારશ (જેઠ સુદી ૧૧) નો દીવસ તથા શ્રાવણ વદી ૮ (કૃષ્ણજયંતી) ને દીવસે પણ મેળો ભરાય છે. તેમજ શ્રાવણ વદી ૧૩–૧૪–૦)) (પ્રચી) ના દીવસોમાં મોટો મેળો ભરાય છે. આ તીર્થના અંદર મૃત્યુ પામેલાં માણસોના હાડકાં (ફુલ) દુર દેશાવરથી અહિં નાખવા આવે છે આ તીપ પર માજી દીવાન સાહેબ રાવબહાદુર હરીદાસ વિહારીદાસ નાણાવટીના વતનીએ તેમની માતુશ્રીના પુન્ય પ્રાપ્ત્યર્થે પુલ બંધાવેલો છે.

શ્રી દામોદરજીનાં મંદીર.

આ દેવાલયો દામોદરજી (દામાંકુંડ) ઉપર આવેલાં છે. તેને ફરતી દીવાલ અને મોટો મજબુત કોટ છે તેના અંદરથી શીખરબંધી જુના વખતનું બંધાયેલું વચોવચ શ્રીદામોદરજીનું મોટું દેવાલય છે. આગળ મંડપાકૃતીથી બાંધેલો ચોક છે તેમાં શ્રીદામોદરજી વીગેરેની મુરતી બીરાજે છે.

જોડમાં બીજું શીખરબંધી નાનું દેવળ છે તેમાં બળદેવજીની મુરતી બીરાજે છે. આ દેવાલયોની માલીકી ગીરનારા ગ્નાતિના બ્રાહ્મણોની છે અને તેની સેવા પુજા ગીરનારા બ્રાહ્મણો કરે છે ભાદરવી અમાસ (શ્રાવણ વદી ૦)) શીવરાત્રીનો મેળો મહા વદી ૧૧ થી માહા વદ ૧૪; ચૈત્રી પુનેમનો મેળો (ચૈત્ર સુદી ૧૧ થી ચૈત્ર સુદી ૧૫ સુધી) આ દીવસોમાં પરદેશી જાત્રાળુ પાસેથી શ્રાદામોદરજીની ડોઢી (દેવડી) ઉપર ધ્રુટો ૧ (અરધો પૈસો) જણ દીઠ ધરમાદા લેવાય છે.

રેવતી કુંડ.

આ દામોદરજી કુંડની નૈરૂત્ય ખુણમાં રેવતી કુંડ નામનો કુંડ આવેલો છે. આ કુંડ રેવત રાજાની પુત્રી અને યાદવ બળદેવની સ્ત્રી રેવતીના નામથી તેનો બંધાવેલો કુંડ છે. ઉપર આમ્રવૃક્ષ આદીની લતાઓ આવેલી છે.

આ કુંડ હીંદુ ધર્મની બાંધણી મુજબ તીર્થ આકૃતિએ બંધાએલો છે. તેની અંદર ચોકેચોકમાં ગોખલાઓમાં હિંદુઓના દેવોની મુરતીઓ બીરાજે છે. યાત્રાએ આવનાર લોકો પ્રથમ આ કુંડમાં નાહી પછી દામોદરજી કુંડમાં ન્હાય છે.

શ્રી મહાપ્રભુજીની બેઠક.

રેવતી કુંડ ઉપર આ શ્રીમહાપ્રભુજીની બેઠક અને મકાન આવેલું છે. આના અંદર વૈષ્ણવ લોકોને ઉતરવા માટે ધર્મશાળા છે.

જાત્રાળુ વૈષ્ણવોને માટે આ વિશ્રાન્તિસ્થળ ઘણું વખાણવા લાયક છે. આ મંદીર અને મકાન ગુસાંઇજી મહારાજની હવેલીની માલીકીનું છે. દરસાલ કારતક શુદી ૯ ના રોજ અહિં અન્નકુટ ભરાય છે. તેના દર્શનાર્થે શહેરના લોકો ઘણા જાય છે.

આ શીવાય દામોદર કુંડ તીર્થની આસપાસ ધર્મશાળાઓ ફરાશી બાવાની જગ્યા, શીવાલયો વીગેરે હીંદુ ધર્મને લગતાં દેવાલયો આવેલાં છે ત્યાં આગળ પીત્રુને પાણી રેડવા પીપળા તથા તુળશી કયારો પણ છે.

સોનાપુર.

ત્યાંથી થોડે દુર નજીકમાં પુર્વાદિ બાજુએ સોનાપુર (સ્મશાન) આવેલું છે. અહિં હીન્દુ લોકોના મૃત દેહને અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ સ્થળ શહેરના રહીશ મોઢ વણીક જ્ઞાતિના મંગ હરગોવીંદદાસ જીવણદાસ તરફથી બંધાવવામાં આવ્યું છે. તેની બાજુમાં હાલમાં મોટે ખર્ચે જુનાગઢના વત્ની હાલ મુંબઇ વસતા શેઠ ગીરધરલાલ ધારશીભાઇએ સઘળી સગવડવાળું નવું સ્મશાન બંધાવ્યું છે.

બ્રહ્મેશ્વર મહાદેવ અને ખાખચોરો.

આ સ્થળની લગોલગ બ્રહ્મેશ્વર મહાદેવની જગ્યા આવેલી છે. તેમાં ત્રણ શીખરબંધી દેવાલયો છે; તેમાં મહાદેવની મુર્તી બિરાજે છે. તેની બાજુમાં ખાખચોરાની જગ્યા છે. આ જગ્યામાં ખાખી બાવાઓ રહે છે. તે જગ્યાધારી ખાખી બાવાઓનું સ્થાન છે, તેમાં રામચંદ્રજીની મુર્તી બીરાજે છે

દુધેશ્વર મહાદેવ.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વોકળા (નાની નદી) કાંઠા ઉપર આવેલી એકાંત જગ્યા ઉપર બંધાએલું મહાદેવનું મંદીર છે. નદીના કાંઠા ઉપર જંગલમાં આવેલું આ દેવળ ઘણું રમણીય લાગે છે.

શ્રી ગીરનારજીની પરિક્રમા.

દુધેશ્વર મહાદેવની જગ્યા પાસેથી ગીરનારની પરિક્રમાએ જવાનો રસ્તો શરૂ થાય છે. ચોમાસાની ઋતુમાં આસપાસના ગામોના તેમજ બીજાઓ હજારો ટોળાબંધ શ્રીગીરનારજીની પરિક્રમાએ જાય છે. તેમજ બારે માસ પણ ઘણુ યાત્રાળુઓ ગીરનારના પરિક્રમાએ જાય છે. દુધેશ્વર મહાદેવથી ડુંગરમાં આ રસ્તો ચાલે છે તેમાં આગળ ચાલતાં પ્રથમ ઝીણા બાવાની મઢી આવે છે. તથા બાવાની જગ્યા છે. આ જગ્યા સુંદર ને રમણીય છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સરખડીઆ હનુમાનજીની મુર્તી બીરાજે છે. ત્યાં જોગી રહે છે. જગ્યા રમણીય ને સુંદર છે સ્થાન એકાન્ત સ્થળ ભજનને માટે સારૂ છે તે સ્થળે પરિક્રમા જનાર લોકો પ્રથમ મુકામ કરે છે. ત્યાંથી પરિક્રમાનું બીજું સ્થળ સૂર્યકુંડ નામે બાંધેલો કુંડ આવે છે. કુંડ હિન્દુ ધર્મ બાંધણીથી બાંધેલો છે. તે કુંડ ઉપર શંકરનું દેવાલય આવેલુ છે. ત્યાં અતીત બાવો રહે છે.

ત્રીજે સ્થળે માળવેલા નામથી ઓળખાતી જગા આવે છે ત્યાં ભેરવનું સ્થાનક છે. ભેરવની જગા છે. માળવેલા નામના વેલાના ઝાડો આ જગ્યોએ ઘણા છે તેથી આ જગ્યો માળવેલાના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં આગળ બાવો રહે છે. પરિક્રમાએ નિકળેલા લોકોની વિશ્રાન્તિ માટે આ સ્થળ લાયક છે. આ સ્થળે આંબાનુ વન છે, વસંત ઋતુમાં આ સ્થળે વધારે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આગળ ચાલતાં ખોડીયાર માતાની જગો આવે છે. આ જગો રમણીય નથી. તેમ કોઇ પણ આશ્રમ નથી. ત્યાં કોઇ બાવો સાધુ પણ રહેતો નથી. સ્થળ ઘણુ ભયંકર છે, એ ભાગમાં વૃક્ષ વિગેરે પણ નથી. ત્યાંથી ડુંગર ઉપર ચડવાની ટેકરી છે. ત્યાંથી નીચે ઉતરી રસ્તો શરૂ થાય છે, આ રસ્તેથી આગળ ચાલતાં નળાના

પાણીથી ઓળખાતી જગ્યા આવે છે ત્યાં "પાણીનો મોટો ગુન્હો છે. આ ગુન્હામાં નળનું સાધન નથી પણ નાહરાઓથી પાણી આવે છે તેને લોકો નળનું પાણી કહે છે. ત્યાં હનુમાનજીની મુરતી છે. ત્યાર બાદ સાકરીયા આંબલી નામનું વૃક્ષ આવે છે. આ આંબલી મીઠી છે તેથી તે આંબલાનું નામ સાકરીયા આંબલી પડેલું. ત્યાંથી થોડે દૂર ચોકીયો ગુન્હો આવે છે આ ગુન્હામાં પાણી બારેમાસ ઘણું ઉંડું રહે છે; એ ગુન્હામાં ઉપરથી પાણીની ધારા પડે છે.

જાત્રાળુની વિશ્રાન્તિ માટે ચોથું સ્થળ બોરદેવી જગ્યા આવે છે. આ સ્થળ ઘણું રમણીય છે અહીં માતાજીની મુરતી બીરાજે છે, તે ઉપર બોરડીનું વૃક્ષ છે તેથી બોરદેવીના નામથી આ જગ્યા ઓળખાય છે. સ્થળ રમણીક અને આનંદી છે ત્યાં વૃક્ષ ઘણી જાતના થાય છે. વનસ્પતી તાજી અને સારી અહીં બારે માસ મળે છે તેમજ અહીં લીંબુના વૃક્ષ ઘણાં છે તે ફળ ઘણાં સારાં થાય છે તેથી અહીંના લીંબુ વખણાય છે.

ત્યાંથી ગીરનારજીની તળેટીમાં અવાય છે. માર્ગમાં નસારના ગીરની જગ્યા આવે છે તેમજ આગખુ નામનું આંબાનું વન આવે છે.

ગીરનારની તળેટી

ભવેશ્વર તથા વસ્તાપત મહાદેવ અને મૃગી કુંડ.

આગળ ચાલતાં વિશ્વવિખ્યાત પવિત્ર ગીરનારની તળેટી આવે છે. અહિં ભવેશ્વર મહાદેવનું દેવાલય આવેલું છે. જોડમાં એક નાની વાવ છે. સામી બાજુએ એક પુરાણુ પ્રસિદ્ધ વસ્તાપત મહાદેવનું દેવાલય આવેલું છે, આ મહાદેવ આ ક્ષેત્રના અધીપતિ તરીકે મનાય છે.

પાસે મૃગીકુંડ છે તેનો ઘાટ બાંધેલો છે તેમાં ન્હાવાનું મહાત્મ પ્રભાશખંડ તથા ગીરનાર મહાત્મમાં ઘણું વર્ણવેલું છે.

અહિં ૨ વર્ષે માઘ વદી ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ (શીવરાત્રી) ના રોજ ચાર દીવસ મોટો મેળો ભરાય છે તેમજ મેળો કરવા આવેલ માણુસોની સંખ્યા ૪૦ થી ૫૦ હજારની થાય છે.

ઘણે દુર દેશાવરથી લોકો મેળો જોવા ત્યાં આવે છે અને તમાશગીરો તથા દુકાનદારો વિગેરેની મેદની જોવા લાયક હોય છે.

સુદર્શનનું તળાવ.

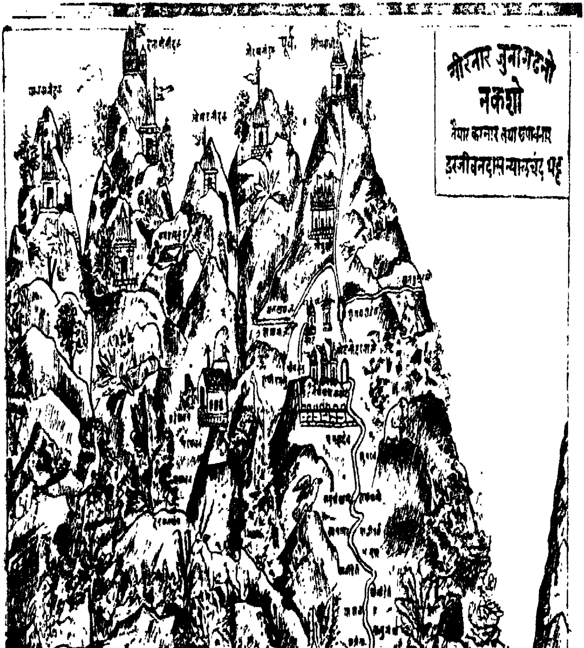
આ તળાવ ડુંગરની તળેટીમાં આવેલું છે અને તે સં. ૧૯૫૬ ના મહાન દુષ્કાળમાં ખોદાવવામાં આવ્યું હતું, અહિંથી પાણીનો નળ ગામમાં (જુનાગઢ) લાવવામાં આવેલ છે. તળાવ સાધારણ વિશાળ છે. આ તળાવનું પાણી ભારી છે, તેથી પીવાના કામમાં થોડું વપરાય છે.

શ્વેતાંબરી દીગંબરી ધર્મશાળા.

આ ધર્મશાળા ગીરનાર ઉપર ચડવાના દરવાજા લગોલગ રસ્તાની સામાસામી બાજુએ બંધાયેલી છે ત્યાં હજારો જાત્રાળુ રાતવાસો રહે છે. ત્યાં બારે માસ દુકાનદારોની સગવડતા સારી છે. આ ધર્મશાળાઓની અંદર દીગંબરી, શ્વેતાંબરી શ્રાવકોનાં મંદીર છે, તથા વાસણ, પાગરણ, પાણી વગેરેની સોઇ સારી છે.

અહિં અમદાવાદના રહીશ પ્રેમચંદ રાયચંદ તરફથી લાડવા ગાંઠીયાનું સદાવ્રત મળે છે એ ધર્મશાળા પણ તેમની બંધાવેલી છે. તથા બીજી ધર્મશાળા લખતરના કામદાર સંઘવી ફુલાભાઇની બંધાવેલી છે.

અહીં વૈષ્ણવી સંપ્રદાયની કે બીજી ધાર્મિક ધર્મશાળાની ખાસ જરૂર છે કારણ કે શ્રાવક સીવાય બીજા અન્ય ધર્મ વાળાને એક પણ આવા ધર્મસ્થળમાં ઉતરવું અહીં સાહેલ્ય નથી.

पूर्व
गीरनार जुनागढनो
नकशो
तैयार करनार तथा छपावनार
डा.जीवनदास न्यालचंद पट्ट

પ્રકરણુ ૬ ઠું.

ગીરનારી દરવાજો અને સરકારી ચોકી ચડાની વાત.

અહીં ડુંગર ઉપર જવાનો દરવાજો છે. અહીંથી ઉપર ચડવાનાં પગથીઆં શરૂ થાય છે. પગથીઆની કુલ્લે સંખ્યા ૧૦૦૦૦) દશ હજારની છે. આ પગથીયાં મરહુમ માજી દીવાન નડીયાદનીવાથી રાવબહાદુર હરીદાસભાઈએ લોટરી કાઢી બંધાવેલાં છે, અહિંથી છોકરાં તેડવા તથા ભાર ઉપાડવા મજુર સંખ્યાબંધ મળે છે તથા ડોલીયો પણ અહિં હાજર રહે છે. ડોલીનો દર સરકારશ્રી તરફથી નક્કી કરવામાં આવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણેઃ—

નંબર ૧૫૩.

જાહેર ખબર.

યાત્રાએ અથવા કામ પ્રસંગે ગિરનાર તથા દાતાર જતાં આવતાં ડોળીનો ઉપયોગ કરનારા માણુસો પાસેથી દિવાન દફતર જા. નં. ૬૪૯ તારીખ ૨૪-૯-૧૮૯૬ અન્વય જે દરો લેવાય છે તેમાં તારીખ ૧-૯-૧૯૧૮ થી વધારો કરી નીચે પ્રમાણે દરો લેવાનું ઠરાવવામાં આવે છે માટે તે મુજબના દરે ડોળીવાળાઓને રકમ આપવા સમજવાનું છે.

૧ શહેરની વાવથી ગિરનારના કોટ સુધી જઈ આવતાં રૂ. ૩-૮-૦
" " ઉપર અંબાજી સુધી " " ૪-૪-૦
" " " ગોરખની ટુંક " " " ૪-૮-૦

,,	,,	,, કમંડલ	,,	,,	,,	૫–૮–૦
,,	,,	,, પાંચમી ટુંક	,,	,,	,,	૬–૪–૦
,,	,,	,, પથ્થરચટી તથા મહારાજ જગ્યા.			,,	૩-૧૨-૦
,,	,,	,, સેસાવન	,,	,,	,,	૪–૮–૦
,,	,,	,, હનુમાનધારા	,,	,,	,,	૫–૦–૦
માર કુવેથી દાતારના ડુંગરે દાતાર			,,	,,	,,	૨–૮–૦

૨. સેસાવનમાંથી તળાટીમાં નવે રસ્તેથી પાછા આવે તો પણ ઉપરનો દર લાગુ સમજવો.

૩. ઉપરના દર એક સાંગની ડોળી એટલે જણ બેએ ઉપાડેલી ડોળીના સમજવા. બે સાંગની એટલે ચાર જણ ઉપાડી જાય, તેવી ડોળી માટેનો દર ઉપર લખેલા ભાવથી દોઢો (એટલે રૂ. ૩–૮–૦ ને બદલે રૂા. ૫–૪–૦) એ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છે.

એક સાંગની સ્વારીનું વજન મણુ ૩ થી ઉપરાંત હોય તો ચાર માણસ ઉપાડે તો દોઢી મજુરી આપવાની છે.

૪. છુટક રીતે એકવારીએ દર એટલે ચઢાની વાવથી ગિરનારના કોટ સુધી લઇ જાય તો તેના રૂા. ૨–૦–૦ અને ગિરનારના કોટથી પાછી ઉતરે તો તળાટી સુધીનો રૂા. ૧–૮–૦ તથા સારકુવેથી દાતાર સુધીના રૂા. ૧–૮–૦ અને દાતારથી પાછી ઉતરે તો સારકુવા સુધીનો રૂ. ૧–૦–૦ એ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છે.

૫. ઉપલા દર સિવાય ડોળીવાળાને જણ ૧ એક પ્રત્યે ૦–૩–૦

દિવસ એકના ખોરાકના દેવા.

૬. ડોળીવાળાને પહાડ ઉપર એક દિવસથી વધારે રાખવામાં આવે તો ઉપર જણાવેલા દર ઉપરાંત જણ એક દીઠ રૂ. ૦—૮—૦ રોજના તથા ૦—૩—૦ ખોરાકના મળીને રૂ. ૦—૧૧—૦ પ્રમાણે આપવું તે દિવસોમાં ડોળીમાં બેસી પરચુરણ હરવા ફરવા જવા માટે જુદો દર લેવો દેવો નહિ.

૭. કોઇને જુનાગઢમાંથી ચઢાનીવાવ સુધી અથવા ચઢાનીવાવથી જુનાગઢ સુધી ડોળી જોઇતી હોય તે દરેક બાજુ તરફ જવાના રૂ. ૦—૧૨—૦ લેખે દર સમજવો.

૮. કોઇને જુનાગઢમાંથી સારકુવા સુધી અથવા સારકુવાથી જુનાગઢ સુધી ડોળી જોઇતી હોય તો દરેક બાજુ તરફ જવાના રૂ. ૦—૬—૦ લેખે દર સમજવો.

૯. કોઇને જુનાગઢથી ઠેઠ ગિરનાર તરફ ગમે તે ભાગમાં જવું હોય તો પહેલી કલમમાં લખેલા દર ઉપરાંત કલમ ૭ મીમાં બતાવેલો દર વધારે આપવો,

૧૦. કોઇને જુનાગઢથી ઠેઠ દાતાર સુધી જવું હોય તો પહેલી કલમમાં લખેલા દર ઉપરાંત કલમ ૮ મીમાં બતાવેલો દર વધારે આપવો.

૧૧. ઉપલા બંદોબસ્તમાં હરકત થાય તો તુરતજ નાયબ દફતરે જાહેર કરીને દાદે પહોંચવું. વખત ગયા પછી જાહેર કરે લક્ષ દેવાનું સરકાર મરજીપર રહેશે.

૧૨. સરકારી હુકમથી ડોળી લઇ જવામાં આવે તેનો દર જુદો સમજવો.

૧૩. ગિરનાર તથા દાતારના બધા રસ્તા સુધરી જઇ સીડી થઇ ગયેલ છે. એટલે ડોળીને હરકત કરતા નથી જેથી યાત્રાળુની મરજી વગર ડોળી ઉતારવી નહિ. જો ડોળીવાળાએ જબરાઇથી ઉતારેલ હોય તો દર કમી દેવો.

૧૪. ઇનામ યાને બક્ષીસ યાત્રાળુ ખુશીથી આપે તેને આ કરારથી બાધ નથી.

૧૫. પાંચમી ટુંકની ડોળી કમંડળ સુધી જતી અને તે પછી ડોળીવાળા કાંધ ઉપર બેસાડી ગુરૂદત્તાત્રયના પગલે લઇ જતા પણ હવે સીડી દુરસ્ત થતાં ડોળી ગુરૂદતાત્રય સુધી જાય છે તેથી તેનો સમાવેશ ઉપરમાં કરી દેવામાં આવ્યો છે એટલે ગુરૂદત્તાત્રયના પગલા સુધી ડોળી લઇ જવાનો દર છે.

સંવત ૧૯૭૪ ના ભાદરવા વદ ૧૨ વાર મંગળ, તા. ૧-૧૦-૧૮

H. D. Rendall, I. C. S.

એડમીનીસ્ટ્રેટર, જુનાગઢ સ્ટેટ.

અહિં એક વાવ છે તે ચડાની વાવના નામથી ઓળખાય છે. તે સીધરાજ જયસિંહની બંધાવેલી છે. આ જગ્યા ચડાની વાવના નામથી ઓળખાય છે.

ગીરનારનો ચડા.

આ ગીરનાર ઉપર ચડતાં પહેલાં નીચે પ્રમાણે લેખ દ્રષ્ટિગોચર થાય છેઃ—

ગીરનારના કાળા પથ્થરના બંધાયેલા પગથીઆઓ માટે લખવામાં આવેલા લેખની નકલ—

શ્રી ગીરનારના શીખર સુધી જતાં આ કાળા પથ્થરના પગ-થીમાં રૂ. ૧૫૦૦૦૦) ખર્ચ બંધાયેલાં છે.

આ કામ ઇસ્વીસન ૧૮૮૯ હીજરી ૧૩૦૭ સંવત ૧૯૪૫ માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ઇસ્વી. ૧૯૦૮ હીજરી ૧૩૨૬ સં. ૧૦૬૪ એટલે જુનાગઢના નવાબ સાહેબ આલીજહા નેકનામદાર સર રસુલખાનજી બાબી બહાદુર જી. સી. એસ. આઇ. ના પરોપકારી રાજ્યના ૧૬ મા વર્ષમાં પુરૂં કરવામાં આવ્યું હતું.

તેને માટે નાણા મરહુમ દીવાન સાહેબ હરિદાસ બીહારી-દાસ સરદાર રાવબહાદુર બેચરદાસ બીહારીદાસે યોજેલી અને મરહુમ ડાકટર ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહ ચીફ મેડીકલ ઓ-ફીસરની જાતની દેખરેખ નીચે ચાલુ રહેલી લોટરીમાંથી સંપાદન કરવામાં આવ્યાં હતાં.

પંડયા છગનલાલ હરિલાલ.
પુરૂષોત્તમ કાનજી ગાંધી.
સેક્રેટરી ગીરનાર લો. જુનાગઢ.

ત્યાર પછી પાંચ પાંડવોની ડેરી આવે છે તેમાં ચાર ડાબી બાજુએ અને એક જમણી બાજુ ઉપર આવે છે ત્યાંથી આગળ ચાલતાં જમણી બાજુ (ચુના) ડેરી આવે છે. પછી છોડીયા પરબનાં નામથી ઓળખાતી જગ્યા આવે છે.

બરજેશ સાહેબના ગણીત પ્રમાણે આ ૪૮૦ ચારસો એંસી ફીટ ઉંચું છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાલુની આંબલીના નામથી ઓળખાતી આંબલી આવે છે. આ જગ્યાએ કોઇ વાલુ નામની બાયડી રહેતી હતી, તે ઉપરથી વાલુની આંબલી એવું નામ પડેલું

છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વાંકી રાયણુ નામની જગ્યા આવે છે. ત્યાં આગળ પાણીનું પરબ બેસે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં જટા-શંકરની ડેરી આવે છે તે પછી ધોળી ડેરી નામે ઓળખાતી ડેરી આવે છે ત્યાં ચોમાસાના વખતમાં પાણીનો ઝરો વહે છે. આ જગ્યા જમીનની સપાટીથી એક હજાર ફીટ ઉંચી છે.

આગળ ચાલતાં કાળી ડેરીના નામથી ઓળખાતી ડેરી આવે છે ત્યાંથી ઉપર જતાં ભરથરીની ગુફા આવે છે. આ એક ભોંયરા જેવી ગુફા છે ત્યાં (નાથજી) નામનો બાવો રહે છે. ત્યાંથી થોડે દુર માળી પરબની જગ્યા આવે છે. આ જગ્યા ચડામાં મધ્યભાગની હોઇને જનાર આવનાર લોકોને વીશ્રાંતીનું મુખ્ય સ્થાન છે. અહિં સાધુ લોકોને દાળીયાનું સદાવ્રત મળે છે. જાત્રાળુને પાણીનું પુરતું અહિં સાધન મલે છે, પાણીની ટાંકીઓ અને ચસ્મા (કુંડ) બાંધેલા છે. આગળ ચાલતા કાઉસગ્યાનો પથ્થર આવે છે અને ત્યાંથી થોડે દુર હાથી પાણીના નામથી ઓળખાતો મોટો પથ્થર છે; ત્યાર પછી થોડે દુર ચડતાં ખબુતરી ખાણુ આવે છે તેમાં ખબુતર ઘણાં રહે છે ને તેમાં તેને રહેવા માટે કુદરતી રીતે બનેલા ખાડા જેવા ગોખલાઓ છે. ત્યાર પછી સુવાવડી પરબ આવે છે. (ત્યાં જે જાત્રાએ આવેલ બાઇ હોય અને તેને તે વખત ઓધાન હોય તો ત્યાં નાળીયેર વધેરવા જાય છે) અને તે પછી આગળ ચાલતાં પંચેશ્વર મહાદેવની જગ્યા આવે છે ત્યાં બાવા લોકો રહે છે. અહિં પાણીનુ સાધન યાત્રાયે આવનારને મળે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં થોડે દુર " ગીરનારનો કોટ " ના નામનો દરવાજો આવે છે તે કાળા પથરનો બંધાવેલો છે તેના ઉપર એક સુંદર ઝરૂખો (ગોખ) આવેલો છે.

શ્રાવકનાં નેમીનાથનાં કોટનાં મંદીર.

અંદરનાં કોટમાં દાખલ થતાં જમણા હાથ ઉપર સંભવનાથ-જીનું ડેરૂં છે તેમાં સંભવનાથજીની પ્રતીમા છે, ત્યાં ચોકમાં સુરજ-કુંડના નામનો એક કુંડ છે. ત્યાં જાત્રાળુઓને નાવાની ગોઠવણ છે.

ડાબી બાજુએ નેમનાથજીનું મંદીર છે. તેના બહારના દરવાજા ઉપર એક લેખ નજરે પડે છે, તે લેખ બોંમ્બે રોયલ એશીયા-ટીક સોસાયટીના ચોપાનીયાંના પહેલા વોલ્યુમના પૃષ્ટ ૯૪ ની ફુટ નોટમાં જેકબ સાહેબે લખેલું છે કે આ લેખ સં. ૧૧૧૫ ના ચૈત્ર સુદનો છે આ લેખના ૯ મા શ્લોકમાં લખ્યું છે કે યદુ વંશમાં મંડલીક રાજા થયો તેનો પુત્ર નવઘણ તેનું નામ દશમા શ્લોકમાં છે, અગીયારમા શ્લોકમાં નૌઘણનો પુત્ર મહિપાળનું નામ છે, બારમા શ્લોકમાં મહિપાળના પુત્ર ખેંગારનું નામ છે, ત્યાર પછીના શ્લોકમાં જયસિંહ, મોગલસિંહ, મેલકદેવ, મહિપાળદેવ ને માંડલીકનાં નામો અનુક્રમે આવે છે.

દરવાજામા પેસતાં આગળ ચાલીએ ત્યાં ડાબી બાજુએ ચૌદ ઓરડાની ધર્મશાળા છે. આ શ્રાવક જાત્રાળુને ઉતરવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

તે ચોક મુકયા પછી પુજારી અથવા ગોઠીની ઓરડીનો મોટો ચોક આવે છે તેમાં થઇને નેમનાથજીના ચોકમાં જવાય છે. આ મુખ્ય દેવળ બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમીનાથજીનું છે તે ચોકના ગર્ભાગારમાં નેમનાથજીની શ્યામ મુરતી છે તેની આગળ અખંડ ઘીનો દીવો પ્રકાશે છે.

તેને આસપાસ ફરતી ભમતી છે તે અંદરની ભમતી કહેવાય છે. તેમાં તીર્થંકર યક્ષ યક્ષણી શમેતશીખર નંદીશ્વર દ્વીપ વીગેરે મર્વ મળી એકસો પંચોતેર મુરતી છે.

રંગમંડપમાં આડત્રીસ પ્રતીમા છે.

ગર્ભાગારમાં પાંચ છે.

એટલે બધી મળી ૨૧૮ પ્રતીમાઓ નેમીનાથના મંદીરમાં છે.

તેની જોડના રંગ મંડપમાં એક ગોળ ઓટલા ઉપર ચારસેં વીશ જોડ પગલાં છે.

તેની પશ્ચિમાદી બાજુમાં આરસના ઓટલા ઉપર બીજા પણ ૪૨૦ જોડ પગલાં છે. આ દેરૂં રતનશાહ ઓશવાળના નામથી ઓળખાય છે તેની પછવાડે પોરવાડ જંગમાલ ગોરધનવાળું પુર્વાદા દ્વારનું દેરૂં છે તેમાં શ્રી આદેશ્વરજીની પ્રતીમાની પ્રતિષ્ટા સં. ૧૯૪૮ ના વૈશાક સુદ ૬ શુક્રવારે વિજયજીનેન્દ્રશુરીએ કરેલી છે તે દેરાની જમણી બાજુએ સતી સીરોમણી શ્રીરાજીમતીનાં પગલાંની દેરડી છે.

અમીઝરા પારશનાથ.

વર્તમાન કાળમાં તીર્થંકરનું નામ પારશનાથ છે તે આ નેમીનાથજીની મોટી ભમતીમાં એક ભોંયરૂં છે. તેમાં પધરાવેલા છે. તેને અમીઝરા પારશનાથ કહે છે તેને પાણીનાં ટીપાં હમેશાં ટપક્યા કરે છે. આ ભોંયરામાં પેસતાં સામે રહનેમી તથા નેમીશ્વરની પ્રતિમા છે તેને જીવત સ્વામીની મુરતી કહે છે. દીવાની મદદથી ભોંયરાની ડાબી બાજુએ જઇએ તો એક દ્વાર આવે છે તેમાં થઇને એક નાના ઓરડામાં જવાય

છે. તેમાં નીચેના ભોંયરામાં ઉતરવાનાં પગથીયાં છે. તે પગથીયાં ઉતરીયે છીએ કે સનમુખ પારશ્વનાથની પ્રભાવીક મુરતી નજરે પડે છે. નેમનાથજીની મોટી ભમતીમાં બધી મળીને ૧૩૩ પ્રતીમા છે તથા અઢાર જોડ પગલાં છે. તેમાં મોટાં પગલાં શ્રીનેમનાજીનાં છે.

ગટોરગચ્છ.

(ઘડી ઘટુકો.)

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં કાળા પથરનાં બાંધેલાં પગથીઆં આવે છે. ત્યાંથી નીચે ઉતરતાં ડાબા હાથે અદલજી દાદા ઋષભ દેવજીની મુરતી પ્રદ્માસને જોવામાં આવે છે.

શ્રાવક લોકો આ મુર્તિને ઉપરને નામે કેટલાકો ઓળખાવે છે. તેમાં કેટલાકો તેને ગટોરગચ્છ (ઘડી ઘટુકો) કહે છે તેની જોડ઼ે આગળ તીર્થંકરની મુરતીવાળો એક પીળો પથર છે. તેની સામે પાંચ મેરૂનું એક દેવળ છે. તેમાં જૈન સિદ્ધાંતનાં વર્ણવેલાં મેરૂ નામના પાંચ સુવર્ણનાં સાસ્વત પર્વતના આકાર છે, ચોમુખી એટલે ચારે બાજુ તરફ ચાર મુખવાળી ચાર પ્રતિમાઓ છે ચાર ખુણે ચાર મેરૂ અને પાંચમો મેરૂ મધ્ય ભાગે છે.

આ દેવળના ડાબી બાજુના બારણામાં થઇને મેરકવશીમાં જવાય છે. તેમાં મુખ્ય મંદીર બહારના મંડપમાં ખંડીત કરેલી ઘણી મુરતીઓ જોવામાં આવે છે.

મુળ નાયક—મુરતી સહસ્રફણી પારશ્વનાથની છે તેની આસપાસ બીજી સાત પ્રતિમાઓ છે. ભમતીમાં અઠ્ઠાવન પ્રતિમા છે. દક્ષિણ તરફની ભમતીમાં અષ્ટાપદ પર્વત છે તેમાં ચોવીસ પ્રતિમા છે ઉત્તર તરફની ભમતીમાં ચોમુખનું જોવા લાયક દેવાલય છે,

પંચમેરૂની વીશ પ્રતિમા ગણતાં સર્વ મળી આ ટુંકમાં એકસો તેર પ્રતીમા છે. આ રંગમંડપની તેમ ભમતીના કોતર કામની કારીગરી વખાણવા લાયક છે.

સહસ્ત્રફણી પારશનાથનું દેરૂં.

આ દેરૂં જુનું અને જોવા લાયક છે, તેનો રંગમંડપ શોભાયમાન છે ત્યાં પુજા ભણાય છે. ત્યારે પુરૂષ વર્ગ નીચે અને સ્ત્રી વર્ગને ઉપર ગેલેરીમાં બેસી સાંભળવાની ગોઠવણ ઘણીજ સારી છે. તે દેવાલયમાં સહસ્ત્રફણી પારશનાથની પ્રતીમા છે. તેની આશપાસ ૨૫ પચીશ બીજી પ્રતીમાઓ છે. તથા ભમતીમાં ત્રણ દેરાશર છે તે બે દેરાશરમાં ત્રણ પ્રતીમા છે તેમજ ઉત્તર તરફના દેરામાં પાંચ પ્રતીમા છે. ત્યાં પાશાણની ચોવીશી છે. તેમાં પણ પ્રતીમાઓ છે. કુલ મળી અહિં ૩૭ સાડાત્રીસ પ્રતીમાઓ છે. આ દેરૂં ગીરનારમાં ઘણે દુરથી નજરે પડે છે. તે દેરાની દક્ષીણાદી દેરીમાં અજીતનાથજીની પ્રતીમા છે. પશ્ચિમાદી દેરીમાં આદીનાથજીની મુર્તી છે. ઉતરાદી બાજુની દેરીમાં અજીતનાથજીનું બીંબ છે. આ દેરાંઓ શગરામ સોનીના નામથીજ ઓળખાય છે શગરામ સોની અકબર બાદશાહના વખતમાં પાટણ રહેતો હતો અને તેને અકબરશા મામો કહી બોલાવતા એમ કહેવાય છે.

અભિનંદનનાં દેરાં.

કુમારપાળ સને ૧૧૪૩ થી ૧૧૭૪ સુધી ગુજરાતનો રાજા હતો તેણે આ દેરાંઓ બંધાવ્યાં હોય એમ કહેવાય છે. તેને ફરતી વંડી છે. તેમાં ત્રણ દેરાં સાથે હારો હાર આવેલાં છે તેમાં વચલું દેરૂં મોટું અને ગર્ભાગાર છે ને તેમાં સામળા પારશનાથની

મુરતી છે, એક દેરામાં ગોળ સમવસરણમાં ચોમુખજીની મુરતી છે અને એકમાં ચોરસ ચોમુખજીની મુરતી એ દેરામાં સળીના પથ્થર વાપરેલા છે તે વસ્તુપાળ તેજપાળે પરદેશથી લાવી વાપરેલા હોય એમ કહેવાય છે, આ દેરાની વાંસે વસ્તુપાળ તેજપાળની માતાનું દેરૂં છે. તેમાં સંભવનાથની મુરતી છે.

સંપ્રતી રાજાનું દેરૂં.

આ દેરામાં નેમીનાથની પ્રતીમા છે. રંગમંડપમાં ચક્રેસ્વરીની પ્રતીમા છે. તેમાં ત્રણ કાઉસ ગીયા છે. તેમાં એક ૫૪ ઇંચ ઉંચો છે ને બીજો ૧૩ તેર ઇંચ ઉંચો છે. શીવાય મંડપમાં બીજી ૩૫ જીનેશ્વરી પ્રતીમાઓ છે ત્યાં એક વીમળનાથની મુર્તી છે. તે ૪૮ ઇંચની છે.

શ્વેતાંબરનાં બીજાં દેવળો અને જોવા લાયક જગ્યાઓ.

આ શીવાય એક શંભવનાથનું દેરૂં છે. તેથી પાસે ગ્નાન વાવ નામની વાવ આવેલી છે. સામેનાં ગળનારામાં થઇને ચંદ્રપ્રભુજીના દેરાસરે આગળ જવાય છે. તે દેરામાં ચંદ્રપ્રભુજીની મુર્તી છે. તેની સામે એક માતાની મુરતી છે. તેમાં ૧૩૧૮ ની સાલનો એક લેખ છે આ માતાની મુરતી અને લેખ ઉપરથી જૈન શિવાય પ્રથમ આ બીજા હીંદુ ધર્મનું દેવાલય હોય એમ અનુમાન થાય છે, તે દેવળ મુકી જમણી તરફ જતાં મોટા મોટા લેખ આવે છે, તે હાલ વંચાય તેવી સ્થિતિમાં નથી ત્યાં આગળ બીજું એક શાન્તીનાથનું મંદીર છે. તેમાં નવ પ્રતીમા છે. જમણી બાજુની એક મુર્તીમાં કળશનું તથા ડાબી બાજુની મુર્તીમાં સસલાનું લાંચ્છન છે. તે દેવળની

બાજુમાં શાન્તીનાથનું બીજું દેવળ છે તેની આશપાશ બે મુર્તી છે. તે દેરાંની પાસે ભોંયરામાં નેમીનાથની નવભવની પત્ની રાજીમતીની ગુફા છે. તેમાં રાજીમતીની ઉભી મુરતી છે. તથા પડખે રહનેમીની નાની મૂર્તી છે. આ ગુફા રાજલ વેજલના નામથી ઓળખાય છે.

દીગમ્બરી (ઢુમડના) દેવાલય.

કોટના દરવાજામાં પેસતાં જમણી બાજુએ આ દેવાલયો બંધાએલાં છે. તેમાં મોટું અને નાનું એમ બે દેવાલય છે. મોટું દેવળ ઉત્તરદ્વારનું છે અને તેમાં અગીયાર જીન બીંબ છે. તેમાં મુખ્ય મુરતી નેમનાથની છે. તે મુરતી સં. ૧૭૪૯ ની છે; તથા બીજી મુરતી શાન્તીનાથની છે તેમાં ૧૬૫૫ ની સાલની છે તેનું દેરૂં પશ્ચિમાદી દ્વારનું છે, તેમાં બે બાજુએ પારશનાથ અને મધ્ય નેમીનાથ એમ ત્રણ પ્રતીમા છે.

આ ડેરાની ઉંચાણમાં શીતળનાથની જગ્યા છે. મલવાળું દેરૂં મુકી આગળ રસ્તો લેતાં જમણી તરફ ચોમુખ (ચોરીવાળું) જીનાલય છે. પશ્ચિમ, દક્ષિણ, પૂર્વ અને ઉત્તરના બીંબોમાં અનુક્રમે ગચ્છપશશી, કમળ અને સ્વસ્તીકનાં ચિન્હ છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

ભીમકુંડ.

કોટમાં પેસતાં ભીમકુંડ નામનો કુંડ આવેલો છે. તેમાં ડુંગરમાંથી પાણીનું ઝરણુ ત્યાં આવે છે તે કુંડ કોટથી થોડે દૂર

ચાલતાં દક્ષિણ બાજુમાં છે. આ કુંડ કાળા પથ્થરથી બંધાએલો છે ઉપર વૃક્ષની ઘટા છે. તેને ફરતી વંડી છે. આ કુંડ ભીમના પ્રહારથી પાતાળ ફોડી ભીમે પાણી કહાડેલું છે એમ ગીરનાર માહાત્મમાં તેનું વર્ણન આપેલું છે.

હાથી પગલું.

ભીમ કુંડ ઉપરથી એક બારીને રસ્તેથી હાથી પગલે જવાય છે. અહિં એક નાનો કુંડ છે. તેમાં ગજપદ આકૃતિનો એક ગોળ પથ્થર પાણીની વચ્ચોવચ છે. તેનું મહાત્મ સ્કંધ પુરાણમાં એ ઇંદ્રના ઐરાવત હાથીએ અહિં પગ મેલી જગા કાઢેલું છે. તેમાં સ્નાન કરી દાનાદીક કર્મ કરવું તેવું લખેલું છે.

સાતપુડા પહાડ.

કોટમાંથી થોડા ઉપર ચડતાં કોટનો બીજો દરવાજો આવે છે તેમાં થઇને ઉપર જતાં રાજલ વીજલની ગુફાની પાસે થઇ સાતપુડા પહાડ તરફ જવાય છે. આ જગ્યા ગીરનારની દક્ષિણાદી તરફ આવેલી છે. ત્યાં એક ગુફાની અંદર પાણીનું ઝરણ બારે માસ વહ્યા કરે છે. કોઇ વખત થોડા વરસાદથી પાણીની ગીરનાર પર મહા તંગી પડે છે, ત્યારે લોકો ત્યાંથી પાણી લાવે છે. આ પાણી ઘણું સારૂં અને અનાજ પચાવવામાં ગુણકારી છે.

ક્ષય વીગેરે રોગવાળા અશક્ત માણસો ડાકટરોની ભલામણથી ગીરનાર ઉપર હવાને માટે રહે છે. તેને આ પાણી અને ચોમાસા સીવાયની હવા ઘણી માફક આવે છે. આ પાણી પહાડની અંદર પહાડના સાત પડમાંથી ફીલટર થઈ આવતું હોવાથી ઘણા સારા ગુણ ધરાવે છે અને તેથી આ પહાડનું નામ પણ સાતપુડા પડેલું છે.

ગૌમુખી ગંગા.

આ જગ્યાએ એક મોટો કુંડ બાંધેલો છે તેમાં ડુંગરમાંથી પાણીનું ઝરણુ આવે છે. તે ઝરણના મુખ આગળ ગૌમુખ આકૃતિ છે. તેમાંથી જળધારા આ કુંડમાં પડે છે તેને "ગૌમુખી ગંગા" કહે છે. આ હીંદુઓના તીર્થનું સ્થાન છે. બીજી પણ હાલ એક બે ટાંકીઓ બંધાએલી છે. ત્યાં શીવાલયો છે, લોકોને ઉતરવાની સોઇ સારી છે, તેની બાજુમાં નાગર ગૃહસ્થ ગીરધરલાલ માધવરાયની બંધાવેલી ધર્મશાળા આવેલી છે, ને તે હાલ નાગરી જ્ઞાતિની દેખ-રેખ નીચે છે. આ જગ્યાએ ત્રભેટો છે અને ત્યાં અંબાજી, શંત-દાસજી તથા કોટમાં જવાના એમ ત્રણ રસ્તા ભેળા થાય છે. ત્યાંથી અંબાજીની ટેકરી ઉપર ચઢવાનો ચડા છે. અંબાજીને દેરે જતાં રસ્તામાં સાચાકાકાની જગ્યા આવે છે ત્યાં આગળથી અંબાજીની ટેકરી ઉપર જવાય છે.

શ્રી અંબાજી.

ગીરનારની સૌથી ઉંચી ટેકરી ઉપર આ મંદીર બંધાએલું છે. આ મંદીર કાળા પથ્થરની બાંધણીથી શીખરબંધી બંધાએલું છે. તેના આગળના ભાગમાં મંડપાકૃતિથી ચોક આવેલો છે. દેરામાં અંબાજી માતાની મુરતી બીરાજે છે. દેખાવ ભવ્ય અને ચિત આકર્ષિત છે. માતાજીના દર્શન કરવાને હજારો ગાઉથી લોકો અહિંઆ દર્શનાર્થે આવે છે. તેની માનતાઓ ચાલે છે. આ મંદીર અતીત સાધુઓની માલેકીનું છે તેનું ગામમાં સ્થાનક ભીડભંજન મહાદેવની જગ્યામાં છે, આ માતાજી પાસે નાળીયેર વધેરવા શીવાય હિંસ

હત્યા કોઈ પણ પ્રકારની થતી નથી, તેમજ માતાજીના મુરતી પાસે જ્યેતો (દીવા) અખંડ બળ્યા કરે છે.

આ ટેકરી ઉપરથી શહેરનો દેખાવ તેમજ આસપાસના ગામોનો દેખાવ ડુંગરોના ઢરાણુ ઉંચાણુ પ્રદેશ, પાણીના ઝરણા ને વનસ્પતિઓની ઘટાઓ જોવાથી માણુસનું મન આનંદ પામે છે.

ગોરખનાથની ટુંક.

અંબાજીથી પાછળના ભાગમાં ઉતરતાં નીચાણુના ભાગમાં ચોથી ટુંક આવે છે તે ઓઘડની ટુંકના નામથી પણુ ઓળખાય છે.

ત્યાં ગુફામાં જતાં અંદર ગોરખનાથનાં પગલાં છે. ત્યાંથી આશરે ચારશે ફીટ નીચે ઉતર્યા પછી પાંચમી ટુંક શ્રી ગુરૂ દત્તાત્રયની આવે છે ત્યાં શ્રી ગુરૂ દત્તાત્રયનાં પગલાં છે. આ માર્ગે જવું ઘણું વીકટ પડે છે.

ત્યાંથી છઠ્ઠી ટુંક ઉપર જતાં કમલકુંડ આવે છે. આ કુંડના નીચાણુના ભાગમાં આશ્ચર્યકારક વનસ્પતિઓ થાય છે. તે રતન બાગના નામથી તેટલો ભાગ ઓળખાય છે. સુગંધીત વાળો વીગેરેના વૃક્ષો તેમજ ઘણી શોધે હાથ ન લાગે તેવી અમર ઔષધિઓ બારે માસ તાજી અને લીલી આ ભાગમાં મળે છે તેને માટે ઘણા વિદ્વાનો તેમજ વૈદ્યો અહીં તેની શોધ કરવા માટે આવે છે. વિશ્વવિખ્યાત થએલી અને બચ્ચાંના સર્વ રોગ નાશકારક અમર ઔષધિની બનેલી અને યોગીના બતાવેલી "ગીરનારી બાળા ગોળીઓ"*

---

* આ ગોળીઓ જુનાગઢવાળા હરજી ાનદાસ ન્યાલચંદને ત્યાં બને છે અને એની કીંમત ગોળી ૨૦૦ ની ડબીનો ફક્ત રૂ. ૦—૮—૦ છે. પો. ખ. જુદું પડશે.

આ રતન બાગની ઔષધિઓથી બનાવવામાં આવે છે. તેના સેવનથી બચ્ચાંના અનેક રોગો દુર થઇ કાન્તીવાન અને તંદુરસ્ત બને છે.

કાળકાની ટુંક.

ત્યાંથી સાતમી ટુક ઉપર જવાય છે, આ માર્ગ ઘણોજ વીશમ અને અઘરો છે. આ જગ્યાએ કોઇ મહાપુરૂષો (જોગીઓ) કે મહા જોરાવર માણસોજ જઇ શકે છે. ત્યાં જવા માટે એવી દંતકથા ચાલે છે કે " બે માણુસ જાય તો એક પાછું આવે છે " એ વાત સત્ય માનવા જેવી છે કારણ કે રસ્તો ઘણો વિકટ અને વિકાળ છે તેથી નુકશાન લાગવા સંભવ છે. એવું પણ કહેવાય છે કે ત્યાં અઘોરી બાવા પણ રહે છે. તે હિંસક પ્રાણીનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી મનુષ્ય ભક્ષણ કરી જાય છે. એવા દાખલા કોઇ કોઇ વખતે બને છે, એમ કહે છે.

આ જગ્યાએ કાળકા માતાનું ભોંયરૂં છે અને તેમાં માતાનું ત્રીશૂલ તથા મુર્તી છે.

આ ટુક આગળથી શ્રીગીરનારની પાછળના ભાગમાં ઉતરી જવાનો રસ્તો છે.

અહિંથી પાછા ફરતાં ગૌમુખીના દેવળ આગળ થઇ સંતદાસજી તથા આચાર્યજી મહાત્માશ્રીની જગ્યા તરફ જવાય છે.

સંતદાસની જગ્યા.

આ જગ્યામાં ખાખીબાવા સંતદાસજી નામના સાધુ રહે છે. તેમજ ત્યાં રામચંદ્રજીનું ભવ્ય મંદીર છે તથા ધર્મશાળાઓ

છે. મુસાફર વર્ગને ઉતરવા માટે સોઇ ઘણીજ સારી છે તેમજ પાણી પાગરણ વીગેરે ત્યાં આગળ મળે છે તેમજ રસોઇ કરી જમવા માટે ઠામ વાસણ પણ મળી શકે છે તેમજ આ જગ્યા હવાલાયક અને મનોહર છે અને ત્યાં દાલીયા વીગેરેનું સદાવ્રત આપવામાં આવે છે.

ભૈરવજપનો પથ્થર.

સંતદાસજીની જગ્યા પાસે આ ભૈરવજપ નામનો મોટો પથ્થર આવેલો છે. તેની નિચાણનો ભાગ ઘણોજ ઉંડો છે. તેથી ત્યાં પથ્થર ઉપર કોઈ જઇ શકતું નથી પહેલાંના વખતમાં જેને આત્મઘાત કરવો હોય તે, તે પથ્થરપર ચડી પડતુ મુકતા તેથી તેણે ભૈરવજપ ખાધો એમ કહેવાતું " હાલ પણ ઉતાવળ કરનાર કોઇ પણ લોકોને ભૈરવજપ ખામાં એવી કહેવત કહેવામાં આવે છે."

આચાર્યજીની જગ્યા (પથ્થર ચટી)

રામાનુંરાજ સંપ્રદાયના આચાયજીની આ જગ્યો સંતદાસજીની જગ્યાની પુર્વાદી બાજુએ નીચાણમાં આવેલી છે. અહીં શ્રી રામચંદ્રજીનું મંદીર છે. જગ્યા આચાર્યજી સંપ્રદાયના સાધુ લોકોની માલેકીની છે અને ત્યાં પણ પાણી પાગરણ વગેરે તથા ઠામ વાસણ રસોઇ કરવા માટે મળી શકે છે, ત્યાં ધર્મશાળાઓ તેમજ ઉતરનાર માણુસની સારી સંભાળ લેવામાં આવે છે અને ત્યાં ખીચડીનું સદાવ્રત દેવામાં આવે છે. અહિંથી ઉતરી " ગેબી નામના રસ્તેથી તલાટીમાં અવાય છે, ત્યાં નીચે લખેલા સ્થાન આવે છે.

શેશાવન.

આ જગ્યામાં ખાખીબાવા સાધુ રહે છે. ત્યાં આંબા, વાંસ

તથા બીજા અનેક જાતના વનસ્પતિઓના ઘાડી ઝાડો છે. અહિં આવતાં રસ્તામાં એક સીતામઢી નામની જગ્યા આવે છે.

ભરતવન.

આ જગ્યામાં આંબાનાં વૃક્ષો ઘણાં છે, અને જંગલી પશુ પક્ષી જેવાં કે વાંદરાં, વાઘ, વરૂ, મોર, ઇત્યાદી જંગલી જનાવર પણ રહે છે ત્યાં આગળ એક રામચંદ્રજીનું મંદીર છે. ત્યાં બાવો રહે છે. આ જગ્યા મનોહર, સુંદર અને એકાંતને માટે સર્વથી શ્રેષ્ટ છે તેમ પાણીની સગવડ સારી છે. ત્યાં એક સુંદર બગીચો છે. તેમાં લીંબુનાં વૃક્ષ ઘણાં છે, અને તે ફળો ઘણાં સારાં અને વખાણવા લાયક છે.

લાખાવન.

આ જગ્યામાં આંબા તથા બીજી ઘણી જાતની વનસ્પતીઓ ને વાંસના ઘાટાં જંગલો છે.

હનુમાનધારા.

ત્યાંથી હનુમાનધારા તરફ જવાય છે. આ જગ્યાએ હનુમાનજીની મુરતી છે અને તેના મુખારવીંદમાંથી પાણીની જળધારા વહે છે ત્યાં બાવા સાલે રહે છે, અને ઝાડી પણ ઘણીજ છે. પાછા ત્યાંથી ફરતાં સેશાવન આગીને તલાટીમાં આવવાનો રસ્તો છે તે માર્ગ ઘણો વિકટ છે તેથી તેનું નામ "ગેબી માર્ગ" એવું નામ પડેલું છે.

સમાપ્ત.

श्री गणेशाय नमः

ગીરનાર કલ્પનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

શ્રીગીરનાર કલ્પ લીખ્યે તે ૐ નમઃ શ્રી સરસ્વતી શ્રીગીરનાર પ્રષ્ટવા દામોદર માયનાશનં સુવર્ણું રેખા જલપીત્ત્વા પુનરજન્મ નવી-ધ્યતે—હેમાચળનાં રેવતાચળ, આદશતપુત્ર, મેરૂની શોભા સરીખા છે. તેમાં ગીરનાર પર્વત સર્વથી શ્રેષ્ટ છે. કોઇ દેવતા ગિરનાર વીના શીધપદ પાળતા નથી જે કોઇ શ્રીગીરનાર સાધન કરે તો ઘેરથી ચાલવું ત્યારે જટાશંકર મહાદેવનું ધ્યાન ધરવું, શંકર કેવા છે. નંદીપર ચડયા છે, ભસમ ધારણ કરેલ છે, વાઘચર્મ ધારણ કરેલ છે સરપનો હાર પહેર્યો છે. વામઅંગે ઉમીયા છે. શ્રાગણુપતી વીરભદ્ર સંગે રહ્યા છે. ભાલે ચંદ્રમા છે. એવા સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી ચાલવું પ્રથમ ઇંદ્રેશ્વર જવું ત્યાં ગણુપાતનું પુજન કરવું રકતચંદન પુષ્પ રાતી કરણુનાં પુલ ધુપ ગોગનો કરવો. પછી શીવ પુજન કરવું પંચામૃતે તાંદુલ શ્રીફળ સહીત પંચાક્ષર મંત્ર ૧।। લક્ષ કરવો. ગણુપાત ગાયત્રી લક્ષ ૧। કરવી પછી ત્યાંથી ઉજવલ મુખ ક્ષેત્રપાળ પુજવા ત્યાં દુધપાક કરવો પંચામૃતે પુજન કરવું પછી દુધપાકના ચાર ભાગ કરવા એક ભાગ જોગીનો બીજો ક્ષેત્રપાળનો, ત્રાજો ભૈરવનો અને ચોથો પોતાને જમવો. ત્યાં નાગમંત્ર લક્ષ ૧ કરવો તેમની જીંબલી નાગ મહાવીર્ય મારૂતભક્ષતો દીશીમહાસીધીદાતારય ક્ષત્ર પાળ સમન્વોં વૃતમઃ ત્યાં થકી પશ્ચીમ દીશાએ ભેરવ છે. ત્યાં જવું ત્યાં દીન સાતમાં મંત્ર લાખ ૧।। જપવો તે મંત્ર ૐ ભેરવાય શીવાય

રૂપાય ઇશ્વરીકૃપાય નમઃ ત્યારે શ્વાન પ્રગટ થઇ માર્ગ દેખાડે ત્યાં મુચકુંદ જવું. પંચાક્ષર મંત્ર લાખ ૧ કરવો. પંચામૃતે પુજન કરવું પછી રેવતી કુંડ અને દામોદર કુંડમાં નહાવું તેથી અઘોર પાપ દુર થાય. ત્યાં પરમેશ્વરનુ પુજન કરવું ત્યાં બ્રહ્મા પ્રસન થઇને દેવ ચક્ષુ આપે ત્યાંથી ચાલવું તે અસ્વથામા પર્વતે જવું તે હેઠે વૃક્ષત્રણુ ૩ છે. તેની છાયા અવિચળ છે. તે ક્ષીર વૃક્ષ છે. તે નીચે બેસી પંચાક્ષર મંત્ર લાખ ૧ જપવો એટલે દેવ ચક્ષુ થાય દેવતાના વૈમાન આવતાં દેખાય નાલગીરી પર્વતના ભાગ ૩ ત્રણુ છે. ત્યાં સદા જોગી રહે છે. તે ચારભુજાના છે. ત્યાં માસ એક રહેવું પ્રાણુાયામ એક હજાર આઠવાર કરવો. (જપવો) ત્યારે સ્વર્ગમાં જવાની ગતી થાય, ત્યાંથી શેવાંવન જવું ત્યા જોગી ૩ જુગના રહે છે. ત્યાં દુધીયા વેલા છે. ત્યાં ગ્રંથકુંડ છે, સ્વતઃ પ્રકારની બુટીઓ છે. તેણે કદી કોઢ, પત, બેન, જલંધર, સનેપાત, વાઇ, ભ્રમના, એટલાં મટે ત્યાં હેમ રૂપાની બુટીઓ છે. ત્યાં શક્તિ બીમારી કાંકરી છે તેણે મૃત્યુ સંજીવન થાય તે લઇને સુખમના પર્વતે જાવું ત્યાં લીંડી જેવી કાંકરી છે ત્યાં પાશાણુ થેપલી છે ત્યાં રજ વીભુતી છે. તે ધાતુમાં નાખે એટલે સોનું થાય ત્યાંથી વીજીત પર્વતે જવું ત્યાં વૃક્ષનો પત્ર તાંબા વરણું છે. તે પત્રનો રસ આંખમાં આંજન કરે તો પૃથ્વીમાં દ્રવ્ય દાટેલું નજરે પડે ત્યાંથી સીધમના પર્વત જાવું ત્યાં સીદ્ધ ૩ છે. તે સીદ્ધ પાસે નારાયણુાત્મનો મંત્ર લાખ ૧૧ જપવો તે મંત્ર ઓમ નારાયણુનમહાયઃ મંત્ર જપવો.

પછી ત્યાંથી પુર્વ દીશાએ માતા કુંડ છે તેમાં નહાવું પછી સુર્ય કુંડ છે તેમાં નહાવાનુ તેમાં નહાવાથી બુદ્ધિ ઘણી આવે ત્યાંથી

ઉત્તર દીશાએ એકસોને પંદર હાથ ઉપર એક ગુફા છે ત્યાં એક માસ ધ્યાન કરવું ત્યાં ત્રીગુણનાથ શીવ છે. તેનું પુજન કરવું તે દીયે પછી ગુફામાં પ્રવેશ કરવો. ત્યાં ચોક મહા સુંદર છે તેમાં મણીનો પ્રકાશ છે. ત્યાંથી નવસેં કદમને હાથ ત્રીસ ઉપર નવસ્થાન રહે છે તે ગુફા ઘણીજ પોલી તેમાં સનાથ અપાર છે. તેમાં દર્શન કરતાં પાર ન આવે. ત્યાંથી બીજી ભોમ છે ત્યાં પાર્વતી રહ્યાં છે તેનું દર્શન કરતાં ચોગણી આયુશ થાય. ત્રીજે ભોમે શીવજી રહ્યા છે તેનુ દર્શન કરતાં લાખ લાખ વર્ષનું આયુષ થાય. ચોથી ભોમે બ્રહ્મા રહ્યા છે. તેનું દર્શન કરતાં જુગ પર્યંત આયુષ થાય. પાંચમી ભોમે વિષ્ણુ રહ્યા છે તેનું દર્શન કરતાં ચાર યુગનું આયુષ થાય. છઠ્ઠી ભોમે શેશ રહ્યા છે તેનું દર્શન કરતાં દશ જુગનું આયુષ્ય થાય. સાતમી ભોમે પરમાત્મા રહ્યા છે તેનું દર્શન કરતાં અમરકાયા થાય.

શ્રી ગીરનાર કલ્પ સમાપ્ત.